

Köhler, Piotr

Historia Zielnika Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego (KRA) w latach 1780-1910

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 44/2, 7-60

1999

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Köhler
(Kraków)

HISTORIA ZIELNIKA INSTYTUTU BOTANIKI UNIwersYTETU JagIELLOŃskiego (KRA) W LATACH 1780–1910

*Habent sua fata herbaria,
modo ea componere oportet.*

Zielnik¹ – według obecnych standardów – jest to uporządkowany zbiór zasuszonych roślin zebranych w celach naukowych: jako dokumentacja (materiał dowodowy) prac florystycznych, systematycznych i ekologicznych. Okazy roślin naklejone są na arkusze papieru i zaopatrzone w etykiety z informacją o przynależności systematycznej danego okazu i o miejscu, w którym został zebrany (współrzędne geograficzne, data i opis siedliska), oraz nazwisko osoby, która zebrała i oznaczyła dany okaz. Jest to rezultat wielu wieków rozwoju wiedzy o roślinach i sposobów jej przekazywania, sięgających swymi początkami starożytnych dzieł filozoficznych i medycznych zawierających opisy i ryciny roślin. Prawdopodobnie dopiero na przełomie średniowiecza i renesansu pojawiają się we Włoszech księgi z wklejonymi zasuszonymi roślinami. Najstarsze zachowane herbarium – zielnik Gherharda Cibo – pochodzi z roku 1532. Zielniki, składające się czasem z kilkudziesięciu tomów, po śmierci właścicieli trafiały często do bibliotek lub muzeów uniwersyteckich dając początek zielnikom instytucjonalnym. Najstarszym z nich jest Zielnik Uniwersytetu w Bolonii powstały w 1570 roku². W XVIII wieku zaczęto stosować nową formę zielników: luźne, nie oprawiane *in folio* arkusze z roślinami wiązano w fascykuły, co umożliwiało dowolne włączanie do zbioru nowych arkuszy bez zaburzania przyjętego systemu (czyli

układu zbioru); wynalazek ten przypisywany jest niderlandzkiemu botanikowi Janowi Frederikowi Gronoviusowi (1690–1762) lub Szwedowi Karolowi Linneuszowi (1707–1778)³. W wieku XIX i XX znacznie zwiększono informację towarzyszącą okazom oraz udoskonalono sposoby zabezpieczania zbiorów przed szkodnikami. W latach 1936–1950 poszczególne zielniki otrzymały identyfikujące je akronimy składające się z jednej do kilku liter⁴; Zielnik Uniwersytetu Jagiellońskiego – KRA – od pierwszych liter nazwy miasta, w którym się znajduje.

Najstarsze zielniki uniwersyteckie powstały w Polsce w XVIII w., ich początki związane są z reformą obu uniwersytetów Rzeczypospolitej: Akademii Krakowskiej i Akademii Wileńskiej. Za datę powstania pierwszego z nich przyjmuje się rok 1780 – założenie Katedry Chemii i Historii Naturalnej wraz z Gabinetem Historii Naturalnej w Akademii Krakowskiej, jednakże korzenie jego są znacznie odleglejsze. Szukać ich należałoby wśród zbiorów muzealnych Uniwersytetu Jagiellońskiego sięgających swymi początkami XV wieku. Zielnik Uniwersytetu Wileńskiego jest o rok młodszy – jego początki związane są z objęciem przez Jeana Emmanuela Giliberta (1741–1814) katedry historii naturalnej i przywiezieniem przez niego z Grodna swej kolekcji suszonych roślin w 1781 roku⁵.

Zielnik Uniwersytetu Jagiellońskiego zaliczany jest, jako jedyny w Polsce, do elitarnego grona 30 najstarszych herbariów na świecie⁶. W ciągu ponad dwóch wieków swego istnienia przechodził różne okresy: lepsze, gdy powiększono i konserwowano zbiory, oraz gorsze, gdy z braku pieniędzy kolekcje niszczały⁷. Różna była też jego przynależność i nazwa, a przemiany organizacyjne, którym podlegał ilustruje schemat [ryc. 1]. Herbarium uniwersyteckie nie ma dotychczas swej monografii, ani nawet opracowania historycznego. Rozproszone informacje na jego temat znajdują się w kilku publikacjach poświęconych Ogrodowi Botanicznemu UJ⁸, jako że przez długie lata zielnik ten był ściśle związany z krakowskim Ogrodem. Niniejsza praca ma na celu wypełnić przynajmniej częściowo tę lukę. Opracowanie obejmuje lata 1780–1910, czyli okres od założenia Gabinetu Historii Naturalnej w Akademii Krakowskiej do przejścia na emeryturę Józefa Rostafińskiego; w ciągu tych 130 lat zbiór ten spełniał przede wszystkim funkcje dydaktyczne, podlegał równocześnie ewolucji, w wyniku której powstał nowoczesny Zielnik. Dzieje współczesnego herbarium uniwersyteckiego w Krakowie, czyli okres po roku 1910 kiedy to pełnił rolę głównie naukową, będą przedmiotem odrębnego opracowania.

W pracy wykorzystałem materiały archiwalne oraz publikowane, nie uwzględniłem natomiast historycznych danych zawartych na etykietach zielnikowych – obecnie nie jest to możliwe z uwagi na układ zielnika (systematyczny, a nie kolekcjami) i jego wielkość (obecnie składa się z ponad 310 tys. arkuszy).

PREHISTORIA

Początki zbiorów muzealnych Uniwersytetu Jagiellońskiego sięgają XV w. Z tamtego czasu pochodzą najstarsze zapisy i inwentarze cennych przedmiotów. Począwszy od XV i XVI wieku przybywają przyrządy astronomiczne i geodezyjne oraz najwcześniejsze kolekcje numizmatyczne, makaty i obrazy oraz portrety profesorów. Już od XVI w. rozwija się „camera raritatis”, czyli zbiór rozmaitych osobliwości gromadzonych w Uniwersytecie Jagiellońskim, podobnie jak w każdej poważniejszej instytucji naukowej XVI i XVII wieku⁹. Współcześnie z Krakowem takie zbiory istniały m. in. w Bolonii (Muzeum Aldrovandiego), Lejdzie, Oksfordzie (Ashmolean), Rzymie (Museo Kirchiano), Wiedniu. Część zbiorów krakowskich przetrwała w Zakładzie Anatomii oraz w Muzeum Historii Medycyny Collegium Medicum UJ, również niektóre kliniki uniwersyteckie przechowują pewne osobliwości¹⁰. W następnych dwóch stuleciach (a szczególnie w XVIII w.) zbiory wzbogaciły się o nowe obiekty głównie drogą darowizn i zapisów. Były one przechowywane w bibliotece Collegium Maius. W latach 1750–1751 przeprowadzono remont biblioteki i dokonano w latach następnych odnowienia jej urządzenia. Według Hajdukiewicza nadano wtedy wnętrzem „wygląd nieco przyciężkiego, masywnością sprzętów i bogactwem ozdób, muzealnego wnętrza, obramowanego szczelnie aż po łuki sklepienia załamującą się we wnękach okien i drzwi ścianą otwartych dębowych regałów. Nie tworzyły one jednak jednolitej pod względem wysokości i rozmiarów zabudowy, lecz składały się na urozmaiconą w kształcie i bryle linię «dwupiętrowych», zwieńczonych u góry barokowymi kapitelami wielkich repozytoriów oraz niższych i węższych jednokondygnacyjnych szaf, przedzielonych małymi szafkami międzyokiennymi, półkami umieszczonymi w łukach i załamaniach murów, wreszcie oszklonymi szafkami-gablotkami przeznaczonymi na przechowywanie «osobliwości» i cenniejszych eksponatów. Całość ożywiało bogate obramowanie drzwi wejściowych obudowanych aż po sufit rzędami półek ujętych w bogatą dekorację kolumn, gzymsów i rzeźbionych listew. W podobny sposób wkomponowany był w architekturę wnętrza stojący na przeciwległej ścianie ołtarz błogosławionego Jana Kantego (1390–1473) [profesora Akademii Krakowskiej, beatyfikowanego 27 IX 1680 r., kanonizowanego 16 VII 1767 r.¹¹] otoczony symetrycznie rozstawionymi i kunsztownie zdobionymi regałami.

W tej nowej oprawie «akademickiej księgarni» obok druków i rękopisów znalazły się wszystkie zbiory uniwersyteckie: gabinet muzealny, instrumentarium astronomiczne, kolekcje numizmatów, zabytkowe meble i obrazy, wreszcie dziesiątki przeróżnych *curiositates*, z których dopiero w r. 1785 energiczny Jacek Przybylski (1756–1819)¹² «nie chcąc mieć w bibliotece», jak pisał, «coby z jego

dozorem i wiadomościami nie miało związku» oddał «do Muzeum Fizycznego, do Teatru Chirurgicznego różne obce kolekcje, jako to minerałów, narzędzi matematycznych, dzieci potwornych w spirytusie utrzymywanych» itp. Nagromadziła w sali Obiedzińskiego owe «kolekcje» skrzętna ofiarność profesorów krakowskich, którzy wraz z bibliotekami przekazywali je *ad ornamentum* i w przekonaniu o ich muzealnej wartości [...].

Wspomnieć wreszcie warto, że chociaż właściwym twórcą gabinetu muzealnego stał się niewyczerpany w pomysłach Jacek Przybylski, Akademia już wcześniej zatroszczyła się o odpowiednią ekspozycję swych najcenniejszych cimeliów. Tak więc w osobnej ozdobnej skrzyni pokazywano autentyczne i nieoryginalne rękopisy bł. Jana Kantego, przed jego ołtarzem wisiały jakieś sztychy [...]. W sali Obiedzińskiego również na tle szaf z książkami [...] musiały być wystawione obok przedmiotów o dużej artystycznej lub pamiątkowej wartości [...] liczne «skeletony» i «monstra», wreszcie [...] fabulosa monumenta, kości, skamieliny i rzeźby [...]. Nowe urządzenie sali Obiedzińskiego w połowie XVIII w. zapewne dało sposobność do uporządkowania i nowego rozmieszczenia tego akademickiego gabinetu muzealnego, na który przewidziano osobne miejsce w szafach i gablotach, gdzie miały być przechowywane «globy, skeletony, matematyczne instrumenta i raritates»¹³.

Wśród całego bogactwa przeróżnych obiektów już pod koniec XVIII wieku znajdowały się w Bibliotece Jagiellońskiej dwa zielniki. Nie wiadomo kiedy Biblioteka otrzymała pierwszy z nich. W przygotowanym przez belgijskiego zakonnika i bibliotekarza Arsène'a-Théodore'a Fasseau (między 1725–1730 – 1777)¹⁴, a spisany w r. 1777 przez bibliotekarza biblioteki Collegium Maius Michała Mrugaczewskiego (?–1794)¹⁵ *Repertorium manuscriptorum Bibliothecae Collegii Maioris Universitatis Cracoviensis*¹⁶ znajduje się wpisane na 52 stronie *Herbarium* anonimowego autora, opatrzone sygnaturą BB III 1. Niestety, tę samą sygnaturę otrzymała w *Repertorium manuscriptorum* ... pochodząca z początków XV w. *Summa theologica* Alexandra de Halesa. W 1813 r. ówczesny profesor historii naturalnej Alojzy Rafał Estreicher (1786–1852) otrzymał zielnik ten z Biblioteki Jagiellońskiej do Gabinetu Historii Naturalnej i w swym rewersie przypisał go „po śp. Janie Szastrze, Profesorze Wydziału Lekarskiego Szk[óły] Gł[ówniej] na publiczny użytek do Biblioteki tejże Szkoły darowane”¹⁷, ale mógł się pomylić. Jan Szaster (1741–1793) był absolwentem Uniwersytetu Wrocławskiego (1766 r.), stopień doktora medycyny i magistra farmacji uzyskał w 1780 r. w uniwersytecie w Erfurcie, w Krakowie wykładał od roku 1783 farmację i farmakologię, dietetykę, toksykologię oraz pewne wiadomości z zakresu medycyny sądowej¹⁸. Z rewersu A. Estreichera może wynikać, że zielnik przekazano do biblioteki po śmierci J. Szastra, a więc po 1793 r. Ale skoro zielnik był wpisany już w 1777, to albo

przekazał go przed swym wyjazdem na studia do Niemiec, albo ofiarodawcą była inna osoba o tym nazwisku. Być może był nią stryj Jana – Mikołaj Szaster (?-?), lekarz i profesor Akademii Krakowskiej, wykształcony we Włoszech w Rzymie. Nie są, niestety, znane lata jego życia. Jeśli Mikołaj zmarł przed rokiem 1777, to zielnik mógł być przekazany do biblioteki po jego śmierci przez Jana i wtedy informacja Estreichera byłaby prawdziwa. Gdy przygotowując niniejszy artykuł sprawdzałem przy pomocy odpowiednich konkordancji, co obecnie znajduje się pod tą sygnaturą, okazało się, że w Bibliotece jest, niestety, wspomniana wyżej *Summa*.... Stąd ustalenie historii tego zielnika wymaga dalszych badań.

Drugim zielnikiem będącym w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej pod koniec XVIII wieku było przekazane w dniu 24 października 1779 r. przez Andrzeja Badurskiego (1740–1789) czterotomowe herbarium przywiezione z Włoch¹⁹. A. Badurski, doktor filozofii Akademii Krakowskiej i medycyny Uniwersytetu Bolońskiego, po powrocie do Krakowa został profesorem Uniwersytetu; był organizatorem Wydziału Medycznego, założycielem pierwszego szpitala klinicznego w Krakowie oraz pierwszym w Polsce profesorem medycyny w nowożytnym duchu klinicznym²⁰.

J. Przybylski nie usunął obu herbariów ze zbiorów Biblioteki, były tam nadal w 1801 r., na co wskazuje zapis w sporządzonym wtedy przez niego katalogu *Indiculus variorum monumentorum* ...²¹. Na podstawie tego dokumentu można stwierdzić, że oba zielniki znajdowały się w szafie oznaczonej literami OO na półce IV: Armariolum OO Forulus IV – 2. Quatuor Volumina inf. Herbarium vivum sive plantas chartis agglutinatas continentia. 3. Item Herbarium vivum f. tenue. Do Gabinetu Historii Naturalnej przekazane zostały dopiero 28 kwietnia 1813 r., o czym świadczy rewers: „Jako z rąk W. Pana Bandkie Bibliotekarza i Profesora Biblioteki w Szkole Głównej Krakowskiej, pięć tomów in folio z suszonymi ziołami pod tytułem *Herbarium vivum* niegdyś po śp. Janie Szastrze, Profesorze Wydziału Lekarskiego Szk[oły] Gł[ównej] na publiczny użytek do Biblioteki tejże Szkoły darowane, przy długości jednak czasu a może i mniej przyzwoito [sic!] dla Zielnika miejsca, ze wszystkim od robaków stoczone, w stanie jaknajgorszym i prawie na nic przydatne odebrałem – niniejszym Rewersem i własnoręcznym podpisem stwierdzam. W Krakowie dnia 28go Kwietnia 1813 Roku. Aloyzy Rafał Estreicher, F i mDr Prof. Historii Naturalnej w Szkole Głównej”²². Rok 1813 kończy okres, gdy Uniwersytet Jagielloński posiadał zbiory zielnikowe również poza Gabinetem Historii Naturalnej.

Ofiarowane Bibliotece księgozbiory profesorskie zawierały czasem dzieła treści botanicznej. Może były wśród nich i herbaria (oprawione *in folio* zbiory zasuszonych roślin)? Odpowiedź na to pytanie wymaga, niestety, wieloletnich żmudnych poszukiwań i znacznie odbiega od zakresu niniejszego opracowania.

GABINET HISTORII NATURALNEJ (1780–1815)

1780 – Z inicjatywy Hugona Kołłątaja (1750–1812) Komisja Edukacji Narodowej przeprowadziła reformę Akademii Krakowskiej. Na swej sesji w dniu **28 IV KEN** utworzyła Katedrę Chemii i Historii Naturalnej obejmującą chemię oraz botanikę, zoologię i mineralogię²³. Jej zakładami pomocniczymi miały być: Ogród Botaniczny, Gabinet Chemiczny i Gabinet Historii Naturalnej. Datę tę można przyjąć za początek istnienia Gabinetu i wywodzącego się zeń Zielnika Uniwersytetu Jagiellońskiego (KRA). Utworzenie Katedry zakończyło okres ponad trzydziestoletnich prób wprowadzenia nowożytnego przyrodoznawstwa do nauczania uniwersyteckiego w Krakowie (deputacja Mamczyńskiego i Jarmundowicza²⁴, *Ordinatio cursus* z 1750 r. S. A. Załuskiego²⁵ i memoriał *Propositio instituendi Collegii Medici* z 1776 r. A. Badurskiego²⁶). Profesorem wspomnianej Katedry, w tym i Gabinetu Historii Naturalnej, mianowany został Jan Jaśkiewicz (1749–1809)²⁷, młody przyrodnik, absolwent Uniwersytetu Wiedeńskiego i doktor medycyny tamtejszej wszechnicy²⁸.

1782 – Komisja Edukacji Narodowej na sesji w dniu **18 III** poleciła J. Jaśkiewiczowi zwiedzić województwo krakowskie i sandomierskie oraz „zebrać tym sposobem nie tylko zioła, ale także inne rzeczy służące do uformowania gabinetu historii naturalnej”²⁹. Wydaje się, że J. Jaśkiewicz sumiennie wywiązał się z polecenia i zebrał zarówno rośliny, jak i próbki drzew i krzewów, skoro na posiedzeniu Collegium Fizycznego w dniu **30 V 1786** roku informował, że „zbiór drzewa krajowego starał się także ile możliwości założyć”³⁰. Wprawdzie nie natrafiłem na razie na żadne informacje o „ziołach”, nie oznacza to jednak, że nie rozpoczął gromadzenia wtedy zielnika.

1785 – Ze względu na rozliczne obowiązki nie pozwalające J. Jaśkiewiczowi należycie dbać o zbiory przyrodnicze Gabinetu Historii Naturalnej, zatrudniono Franciszka Scheidta (1759–1807), absolwenta Uniwersytetu Jagiellońskiego, a w owym czasie nauczyciela Szkoły Przygłówniej Krakowskiej (Gimnazjum św. Anny), mianowano wice profesorem i powierzono m. in. opiekę nad Gabinetem³¹.

1787 – J. Jaśkiewicz zrzekł się posady profesora, a opuszczając Akademię podarował Gabinetowi „własną” znaczną kolekcję paleontologiczną³², zbiór 60 próbek drewna³³ oraz, być może, zielnik. Jego następcą został F. Scheidt, który kierował krakowskim Ogrodem Botanicznym i Gabinetem Historii Naturalnej w latach 1787–1805. Latem urządził dla studentów wycieczki florystyczne w Karpaty, podczas których miał okazję powiększać kolekcje zielnikowe Gabinetu. Inną okazją do powiększania zbiorów były konsultacje botaniczne i oznaczanie zielników zebranych przez innych przyrodników. O konsultacjach takich wspomina

Stanisław Staszic (1755–1826) w swym dziele *O Ziemiorodztwie Karpatow, i innych gor i rownin Polski*³⁴.

1805 – Na skutek germanizacji Uniwersytetu F. Scheidt opuszcza Kraków i udaje się do Krzemieńca na zaproszenie Tadeusza Czackiego (1765–1813), wizytatora szkół guberni wołyńskiej, podolskiej i kijowskiej, twórcy i organizatora słynnego tamtejszego Gimnazjum (od 1819 r. Liceum) Wołyńskiego³⁵. Z Krakowa do tworzonego tam właśnie Gimnazjum przewiózł swoją bibliotekę³⁶. Zabrał również i zielnik, który w końcu trafił do zbiorów rękopisów Biblioteki Muzeum Narodowego w Wiedniu³⁷. Interesujące byłoby zbadanie tego zielnika: może oprócz okazów zebranych przez jego twórcę znalazłyby się tam jakieś rośliny innych przyrodników, przede wszystkim J. Jaśkiewicza, a może był to cały zielnik krakowskiego uniwersyteckiego Gabinetu Historii Naturalnej? Ponieważ zbiory Katedry traktowane były przez każdorazowego profesora jak jego prywatne kolekcje, stąd każdy z nich aż do Józefa Rostafińskiego (1850–1928) ofiarowywał Akademii (czyli Uniwersytetowi Jagiellońskiemu) „swój” zielnik. O istnieniu takiego zwyczaju świadczy uwaga H. Kołłątaja, że „całe lekcje tłumaczone były [...] na pewnych sztukach, które we własnej profesora kolekcji mogły się znaleźć”³⁸. Podobnie uniwersyteckie zbiory naukowe traktowano w Wilnie, przykładem może być zabranie przez profesora botaniki Józefa Jundziłła (1794–1877)³⁹ swego zielnika przy opuszczeniu tamtejszego Uniwersytetu i wyjeździe na prowincję. Stąd przypuszczam, że jest duża szansa, by zielnik F. Scheidta okazał się XVIII-wiecznym herbarium krakowskiego Gabinetu Historii Naturalnej.

1806 – Josef August Schultes (1773–1831), dyrektor krakowskiego Ogrodu Botanicznego i profesor w Katedrze Chemii i Botaniki na Wydziale Lekarskim⁴⁰ opublikował pierwszy (zarazem najstarszy na ziemiach polskich) katalog krakowskiego Ogrodu Botanicznego pt. *Catalogus I. Plantarum horti bot[anici] ...*⁴¹ obejmujący rośliny i nasiona oferowane do wymiany innym ogrodom botanicznym. Publikacja ta zawiera spis 2158⁴² gatunków roślin żywych (gruntowych i szklarniowych) oraz zasuszonych i nasion. Jest to najwcześniejsza informacja o zbiorach zielnikowych. Nie były to jednakże, jak sądzę, zielniki Gabinetu Historii Naturalnej mieszczącego się wtedy z dala od Ogrodu, w Collegium Fizycznym (obecnie Kołłątaja) przy ulicy św. Anny, ale zbiory zasuszonych roślin, zgromadzonych w Ogrodzie Botanicznym. Przypuszczam na podstawie wstępu do *Catalogu...*, że były to przygotowane do wymiany z innymi ogrodami oraz kolekcjonerami arkusze zasuszonych roślin, czyli tzw. ekscykaty. Tym samym byłoby to najstarsze polskie wydawnictwo zielnikowe. Rozwój tego typu wydawnictw przypadł na ziemiach polskich dopiero na koniec XIX wieku, chociaż w pozostałej części Europy był o ponad wiek wcześniejszy. Podczas przeprowadzanej kwerendy archiwalnej nie natrafiłem, niestety, na informację, czy nawiązano wtedy wymianę

okazów zielnikowych. Najwcześniejsze sprawdzone dane na ten temat pochodzą dopiero z 1828 r.

W latach 1805–1809 profesorem Katedry Historii Naturalnej Szczegółnej na Wydziale Lekarskim Krakowskiego Uniwersytetu, równocześnie w roku 1808/1809 – Katedry Chemii i Botaniki⁴³ na tymże Wydziale był Baltazar Hacquet (1739 lub 1740–1815)⁴⁴, przyrodnik francuski, wykształcony w Rennes, Pont a Mousson, Montpellier i w Paryżu, poprzednio wykładający botanikę w Katedrze Historii Naturalnej „Specjalnej” Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Lwowskiego⁴⁵. Do Krakowa przywiózł swoją ogromną kolekcję mineralogiczną i zoologiczną, być może również jakieś zielniki i okazy botaniczne. W Gabinetecie postawił kilka szaf, w których zielniki przechowywane były prawie przez następne sto lat.

1809 – 28 XI – Protokół zdania Ogrodu Botanicznego w zastępstwie Józefa Augusta Rhodiusa – jego dyrektora – przez B. Hacqueta i przyjęcia przez następnego profesora historii naturalnej – Alojzego Rafała Estreichera, absolwenta Uniwersytetu Jagiellońskiego, doktora medycyny i filozofii, który miał przez następne 34 lata aż do przejścia na emeryturę w 1843 roku kierować Ogrodem⁴⁶. Protokół nie wykazuje żadnych zielników. Opisujący przeszło 50 lat później historię Ogrodu i jego zbiorów Czerwiakowski przypuszcza, że rośliny zasuszone „albo przeszły w ręce Polaczka i sprzedanemi zostały Ogradowi w roku 1812 jako zielnik jego własny złożony z 2133 gatunków, albo też jako pozostawione bez spisu, wcielonemi zostały w zielnik wykazany w r. 1820, jako uzbierany przez ówczesnego profesora”⁴⁷. Prawdopodobnie kolekcje mieszczącego się w innej części miasta Gabinetu Historii Naturalnej nie zostały w protokole ujęte. Wkrótce potem B. Hacquet wyjechał do Wiednia, a swą bibliotekę sprzedał Akademii Krakowskiej⁴⁸.

1810 – Książę Warszawski Fryderyk August zakupił zbiory mineralogiczne i zoologiczne B. Hacqueta z przeznaczeniem dla Uniwersytetu⁴⁹. Być może w taki sam sposób znalazły się w Uniwersytecie jego kolekcje botaniczne, bo Inwentarz Gabinetu Zoologicznego i Botanicznego wśród przybytków w roku 1810 odnotowuje kolekcję drzew i roślin suszonych „częścią od Prof. Hacquet, częścią teraźniejszego zbierania przez Profesora Zoologii i Botaniki ułożonych i opisanych w Katalogu jeszcze niedokończonym”⁵⁰.

8 II – A. Estreicher w obecności komisji uniwersyteckiej przejął Gabinet Historii Naturalnej. Znajdowały się tam wtedy następujące zbiory botaniczne: „15. Kolekcya Drzew i roślin suszonych, częścią z dawnego zbioru, częścią od W[ielmożne]ngo P[rofeso]ra Hacquet, częścią własnego zbierania przeze mnie dopiero ułożonych i opisanych w katalogu jeszcze niedokończonym.”⁵¹.

1812 – 1 VI – „Herbarium po śp. Polaczku Ogrodniku Botanicznym na wezwanie Rektora Szkoły Głównej za Zł[otych] Pol[skich] 180 zakupiono”⁵².

Przez następne trzy lata spoczywało zapakowane w skrzyni z powodu braku miejsca w szafach zielnikowych. Zielnikiem tym (oraz innymi jeszcze zbiorami, w tym zielnikiem Suiberta Burcharda Schiverecka (1742–1806), dyrektora krakowskiego Ogrodu Botanicznego i profesora w Katedrze Chemii i Botaniki na Wydziale Lekarskim UJ w latach 1805–1806⁵³) posłużył się W. Besser pisząc w latach 1806–1807 *Primitiae florae Galiciae* [...] ⁵⁴, pierwszą florę Galicji⁵⁵.

1813 – 28 IV – A. Estreicher otrzymał z Biblioteki Jagiellońskiej znajdujące się tam dotychczas dwa zielniki, na które wystawił stosowny rewers⁵⁶.

1814 – Kolekcja dendrologiczna została uporządkowana i spisana w osobnym katalogu: liczyła 105 okazów, z których część nie była oznaczona⁵⁷. Sądząc z jej wielości, składała się ze zbioru J. Jaśkiewicza (60 okazów), oraz przypuszczalnie z 45 okazów późniejszych profesorów: B. Hacqueta lub A. Estreichera.

1815 – 1 IV – A. Estreicher w swym raporcie tak pisał o zbiorze dendrologicznym z poprzedniego roku: „Ułożyłem i darowałem Gabinetowi kolekcję Drzew i Krzewów Krajowych w klockach całkowitych i na dwoje przeciętych z Katalogiem już ukończonym”. Informował ponadto: „Sprowadziłem swoim kosztem znaczną kolekcję roślin ze Lwowa, Wiednia i Moskwy Plant kaukazskich, które tylko skoro fundusz przyzwoity na szafę, albo z przyszłych wpływów wyznaczonym zostanie [będą] Gabinetowi darowane. Z zielnikiem po ś.p. Ogrodniku Polaczku w 1812 r. naszej Szkole Głównej zakupionym, w jedno połączyć i własny [lub „sławny” – oryginał nieczytelny] odtąd Gabinet Botaniki założyć nie omieszkam”⁵⁸. Znaczne powiększenie zbiorów sprawiło, że w końcu znalazły się pieniądze na szafy zielnikowe, bo pod koniec tego roku zielnik Polaczka został ułożony według systemu de Jussieu i spisany w osobnym katalogu⁵⁹. Kolekcja ta razem z dubletami liczyła 2300 arkuszy, na których było 2133⁶⁰ gatunków roślin zarówno krajowych, jak i egzotycznych, uprawianych w szklarniach krakowskiego Ogrodu Botanicznego i zawierała oprócz roślin okrytozalążkowych również: 9 arkuszy – nagozalążkowych, 25 – paproci, 11 – mchów, i po jednym arkuszu z okazami wątrobowca, grzyba i glonu⁶¹.

GABINET ZOOLOGICZNY I BOTANICZNY (1815–1828)

1815 – 17 VII – Zbiory mineralogiczne wydzielone zostały z Gabinetu Historii Naturalnej na skutek polecenia rektora z dnia 18 I 1815 r.⁶². Powstały odrębne Gabinety: Mineralogiczny⁶³ oraz Zoologiczny i Botaniczny.

1816 – 4 V – Akademia Krakowska otrzymała część legatu po ks. Michale Sołtyku, dziekanie kapituły krakowskiej⁶⁴. Część ta obejmowała m. in. 237 próbek (wycinków płaskich) drzew „zagranicznych” wraz z ozdobną szafką na kluczyczek zamykaną⁶⁵. Szafka ta istniała jeszcze w latach międzywojennych XX w., kiedy

to przeniesiono ją do „muzeum paleobotanicznego”, gdzie ślad się urywa⁶⁶. Część botaniczną legatu odebrał A. Estreicher i przeniósł do Gabinetu Zoologicznego i Botanicznego w dniach 30 VII – 1 VIII⁶⁷.

Najwcześniejsza, niestety, nie datowana informacja o wielkości zielnika: 6220 arkuszy, 5004 gatunki, 1422 rodzaje⁶⁸. Liczby te są większe niż odpowiednie dla zielnika Polaczka, stąd przypuszczam, że wielkość taką osiągnął zielnik po dołączeniu zbioru A. Estreichera w 1815 roku.

1818 – A. Estreicher przekazał do Gabinetu „herbarium [złożone] z kilkunastu tysięcy roślin suszonych [...] i ułożone [rok lub dwa lata później] podług Systematu Linneusza z Katalogiem [...]”⁶⁹.

1820 – 10 VI – A. Estreicher wpisał do inwentarza Gabinetu swój zielnik ofiarowany dwa lata wcześniej. Kolekcja składała się z 4805 (według innych źródeł z 4808⁷⁰ lub 4131⁷¹) gatunków roślin naczyniowych (czyli roślin kwiatowych oraz paproci, skrzypów i widłaków), mchów i wątrobowców oraz porostów, a także zawierała po jednym okazie grzyba i glonu⁷¹.

1823 – 2 IV – A. Estreicher w swym raporcie informuje o pracach wykonanych w Gabinetecie w ciągu kilku ostatnich lat: „Ułożyłem Herbarium po ś.p. Polaczku Ogrodniku w 1812 r. zakupione gatunków determinowanych 2129 wynoszące i to podług Systematu Jussieu. Darowałem Akademii w roku 1818 zbiór własny w 4131 gatunkach determinowanych, z dubletami do 10000 arkuszy wynoszący, ułożyłem go w dwóch szafach podług Systematu Linneuszowego. W tymże roku darowałem Akademii kolekcję Drzew, krzewów, korzeni i owoców suszonych”⁷³.

Oprócz daru Estreichera do zbioru Gabinetu przybyło 1549 gatunków roślin z Ogródu Botanicznego UJ⁷⁴.

1826/1827 – Ignacy Rafał Czerwiakowski (1808–1882), student Uniwersytetu Jagiellońskiego, późniejszy profesor botaniki, dyrektor krakowskiego Ogródu Botanicznego i rektor UJ, pełnił przez jeden rok akademicki bezpłatnie funkcję asystenta w Katedrze Historii Naturalnej UJ⁷⁵.

1828 – Planowane przez A. Estreichera już od przeszło dziesięciu lat rozdzielanie zbiorów botanicznych i zoologicznych wreszcie doszło do skutku: utworzył odrębny Gabinet Zoologiczny⁷⁶ i Gabinet Botaniczny.

GABINET BOTANICZNY (1828 –1883)

1828 – Zbiory botaniczne przeniesiono do Ogródu Botanicznego, gdzie urządzono salę prelekcyjną (wykładową) i Gabinet Botaniczny⁷⁷.

Najwcześniejsza informacja o wymianie zielników: „Rośliny tego [1827/1828] roku suszone Towarzystwu Botanicznemu pod prezydencją p. Opiza zostającym do Pragi przesłanemi będą”⁷⁸. Filip Maximilian Opiz (1787–1858) założył w 1819 r.

w Pradze towarzystwo wymiany zielników (Pflanzentauschanstalt, Výměnný ústav pro výměnu herbářových položek)⁷⁹, które istniało aż do jego śmierci w 1858 r.⁸⁰.

1829 – W dniu **24 IV** wydana została ordynacja, według której do obowiązków profesora botaniki należało m. in. utrzymanie protokołu [czyli inwentarza] roślin suszonych⁸¹. Odtąd A. Estreicher prowadził inwentarz, do którego wpisywał napływające zbiory. Zanotował w nim również, wprawdzie niedokładnie, kolekcje zastane w Gabinecie w roku rozpoczęcia pracy w Uniwersytecie Jagiellońskim, oraz przybytki z lat 1810–1829. Dotychczas zbiory Gabinetu nie miały wspólnego inwentarza. Każda kolekcja po jej uporządkowaniu i ułożeniu według jednego ze stosowanych ówczesznie systemów (np. Linneusza, de Jussieu) była spisywana. Spisy te oznaczano kolejnymi literami alfabetu, czego ślady znaleźć można w postaci informacji zapisanych w *Inwentarzu Gabinetu Zoologicznego*⁸² o osobnych katalogach poszczególnych kolekcji „ut F”, „ut G”, „ut H” itd., natomiast do inwentarza wpisywano łączną liczbę wszystkich przybytków danego roku. Jeden z takich katalogów – kolekcji dendrologicznej M. Sołtyka – przetrwał⁸³.

1830 – Otrzymano 239 gatunków mchów i grzybów z Saksonii i z Pragi⁸⁴, z pewnością od F. M. Opiza. Była to pierwsza tak duża kolekcja z tych grup organizmów, jaka znalazła się w zbiorach Gabinetu.

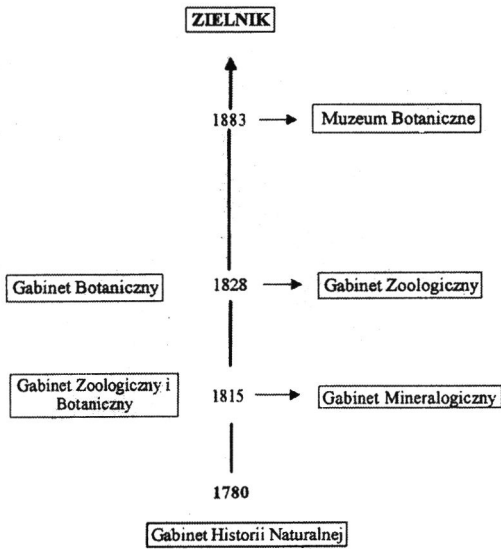
1833 – Utworzono stanowisko adiunkta przy profesorze Katedry Historii Naturalnej, które objął Teofil Żebrawski (1800–1887). Do obowiązków kolejnych adiunktów należała m. in. opieka na zbiorami muzealnymi Katedry⁸⁵.

1834 – **4 lub 7 III** – adiunktem w Katedrze Historii Naturalnej oraz w Ogrodzie Botanicznym został mianowany I. R. Czerwiakowski⁸⁶. Podczas roku asystentury (1826/1827) oraz blisko trzech lat swej adiunktury w Katedrze (do **4 III** 1838 r., z roczną przerwą w 1836/1837 na podróż i studia w Berlinie) opiekował się i porządkował zbiory Gabinetu. Prace te polegały m. in. na zaopatrywaniu okazów w ręcznie pisane etykiety⁸⁷. Z tamtego okresu pochodzi jego ręką pisana karta tytułowa herbarium przypisywanego poprzednio przez A. Estreichera „šp. J. Szastrowi”: „Zielnik prawdopodobnie z czasów Syreniusza obejmujący gatunków 269 jako zabytek pamiątkowy”, świadcząca o całkowitym braku rozeznania młodego adiunkta w historii zbiorów Gabinetu Botanicznego oraz o braku nadzoru jego poczyniń ze strony profesora Katedry Historii Naturalnej A. Estreichera, który powinien znać zbiory przyrodnicze swej katedry.

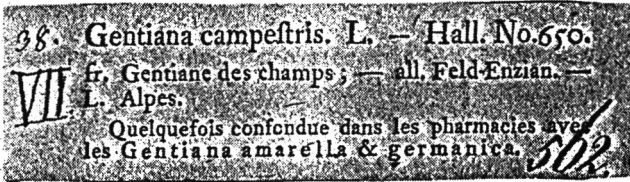
22 IV – z listu A. Estreichera do Komisarza Instytutów Naukowych: „Wielokrotne zatrudnienia przy Ogrodzie Botanicznym i Gabinecie Historii Naturalnej [...] zasuszenie kilku tysięcy roślin i zapisanie ich w Katalogu [...] wymagały od dawna pomocnika, był on od 25 lat[,] ciągle odmieniałem go podług okoliczności i potrzeby”⁸⁸.

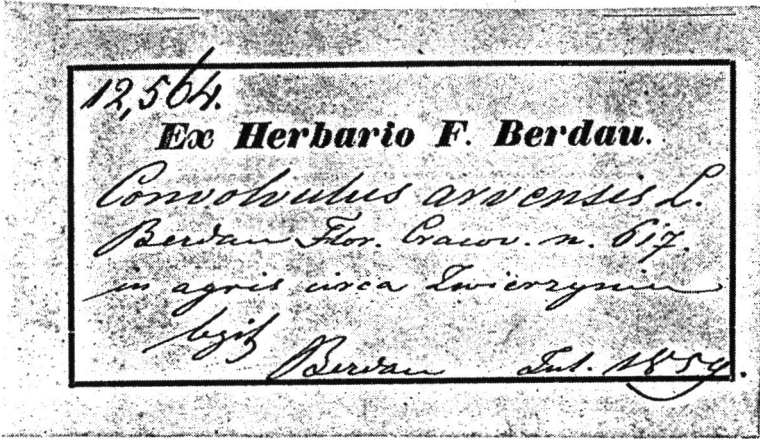
1835 – Kierowana przez A. Estreichera Katedra Historii Naturalnej wraz z Gabinetami wizytowana była przez Macieja Józefa Brodowicza (1790–1885), dziekana Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jego raport sporządzony po zakończeniu wizytacji Katedry zawierał wiele krytycznych uwag na temat jej stanu oraz dokumentacji zbiorów. Czytamy tam: „Równie i ten gabinet [zoologiczny], ćwierć wieku w ręku jednego Dyrektora będący, porządnym spisem pochwalić się dotąd nie może: a to co widzę przed sobą sub titulo Inwentarza, godny tom drugi *Inwentarza mineralogicznego* przedstawia, tylko że go jeszcze babilońską konfuzją swego układu nierównie przewyższa. Przechodząc bowiem tę księgę, [...] od początku do końca, natrafiamy tam kolejno: 1sze na Inwentarz tak zwany systematyczny, w roku 1822 przez p. Estreichera w czterech językach sporządzony [...]. Idą potem liche przybytki [...], a w końcu z r. 1834/5 przybytek owadów znakomity [...]. Dalej nescio quo jure, wkradła się biblioteka botaniczna od r. 1809–1835 i spis roślin w r. 1809 sporządzony. Po tym intermezzo znowu inwentarz zoologiczny od r. 1809–1815, a potem znowu per errore loci, specyfikacja drzew dla Technologii i Leśnictwa ułożonych. Zielnik na koniec na piętze w drugiej oficynie znajduje się; atoli jego treść, ilość i wartość zupełnie mi nie znane, albowiem co się tyczy inwentarza, tego ogród botaniczny i połączone z nim zbiory [...] porządnego, ogólnego, nawet alfabetycznego, a tem mniej systematycznego nie posiada. [...] Spis plant alfabetyczny z r. 1809, jak wyżej wzmiankowano, zaplątał się do inwentarza zoologicznego wraz z biblioteką botaniczną. Odtąd aż do r. 1815 wszelkiego śladu katalogów rocznych brakuje, aż dopiero końcem tego roku osobny rozpoczyna się inwentarz, złożony z katalogu alfabetycznego roślin w owym roku obecnych, i z katalogów suplementowych [...]”⁸⁹. Chaos opisany powyżej nie został przez Estreichera opanowany, czego świadectwem są liczne sprzeczności, na jakie natrafiłem podczas kwerendy archiwalnej w pochodzących z tamtych czasów inwentarzach⁹⁰.

20 III – Pismo A. Estreichera do Senatu Rządzącego Rzeczypospolitej Krakowskiej w sprawie uzyskania funduszków na remont przyległego od zachodu do Ogrodu Botanicznego domu po Laskiewiczach na Muzeum Historii Naturalnej „z frontem tylnym do Instytutu Pomologicznego obróconym, urządzenie jego byłoby na kształt Muzeum Paryskiego”. Argumentuje: „Nie mamy Sali na Muzea, Salka Zoologiczna z Izdebką Botaniczną w Kollegium Fizycznym są szczupłe”⁹¹ [sic !!!]. Dom stał na terenie ogrodu zakupionego dla Uniwersytetu w 1833 roku. Na skutek braku funduszków, stosownie do polecenia Komisarza Rządowego przy Instytutach Naukowych, dnia 16 V 1837 roku przekazano go Instytutowi Technicznemu i jego profesorowi botaniki i teorii gospodarstwa wiejskiego pod nadzór⁹². Kilka miesięcy później budynek odebrano na potrzeby szpitala cholerycznego, a 12 VI 1838 roku – sprzedano na licytacji.

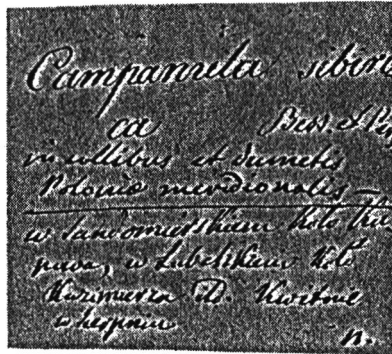
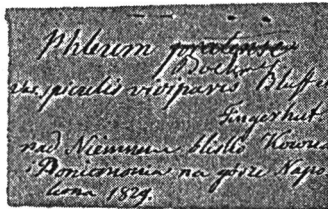

Ryc. 1. Przemiany organizacyjne Zielnika UJ (KRA).

Ryc. 2. Etykiety zielnikowe XIX-wiecznych wydawnictw zielnikowych. Etykieta ręcznie pisana ze zbioru *Herbarium Salicum* F. Wimmera i Krauzego.

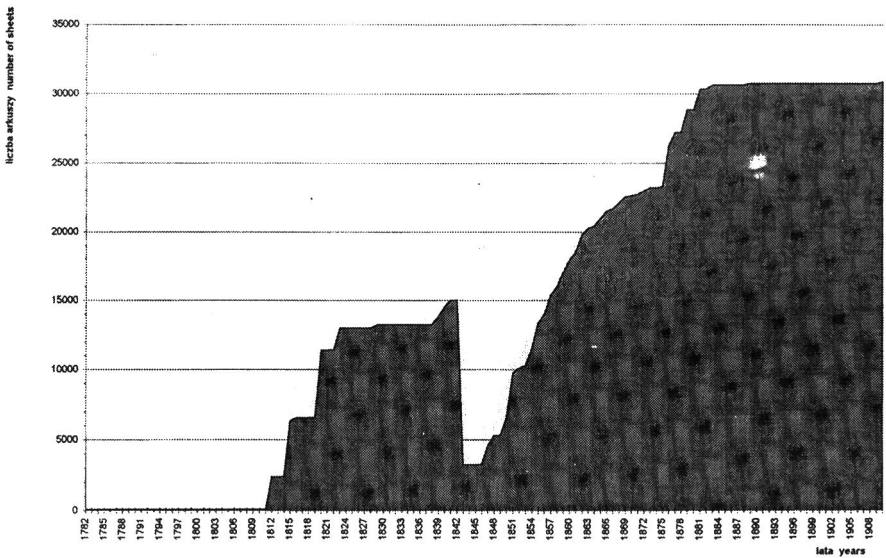
Ryc. 3. Etykieta Feliksa Berdaua.

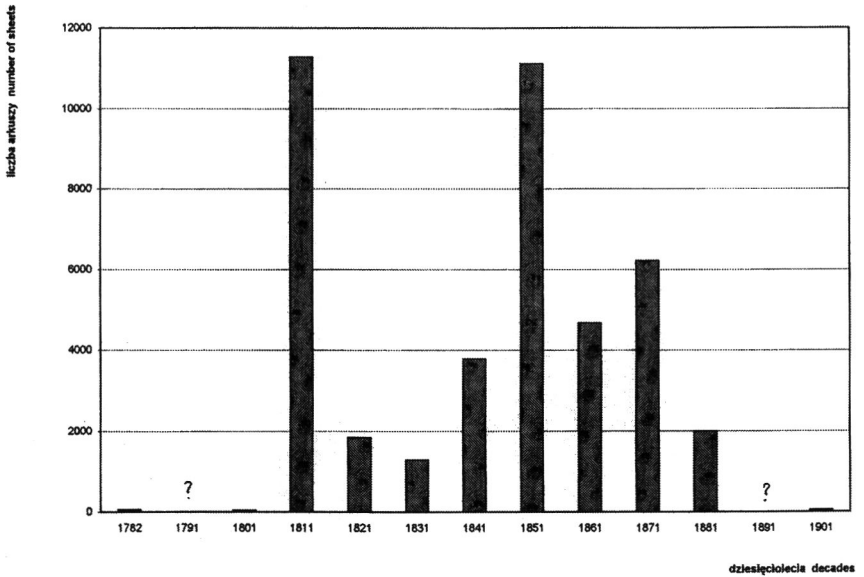
Ryc. 4. Etykiety niezidentyfikowanych autorów z zielnika J. Rostafińskiego.

P. pterium Boehmeri W. bel.
 Kolo Zabierzowa (w Krakow
 skiem) 8/1675, na suchych
 trawnikach paprociach
 A. Slendziński

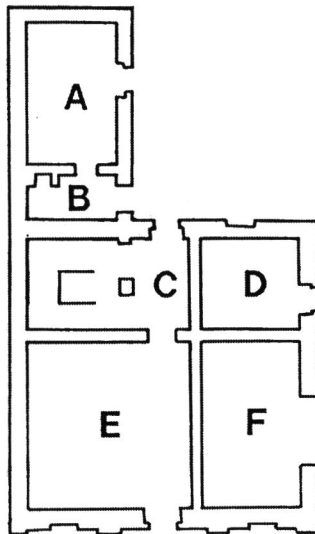
Ryc. 5. Etykieta Aleksandra Ślendra.

Ryc. 6. Zmiany liczby arkuszy Zielnika UJ w latach 1782–1910.

Ryc. 7. Przyrost liczby arkuszy zielnikowych w poszczególnych dziesięcioleciach.
? - brak danych

Ryc. 8. Pawilon wschodni Ogrodu Botanicznego UJ (obecnie pawilon dydaktyczny), rzut parteru. A, B – domek stróża (spalony w 1883 r.), C – sień, D – stajenka (przebudowana w 1883 r. na pomieszczenie zielnika), E – mieszkanie ogrodników, F – wozownia.

[Arch. Państw. w Krakowie, Oddz. Kartografii i Dok. Techn., sygn. ZK.

Plany budynków UJ. Obserwatorium Astronomiczne, plan nr 199 z ok. połowy XIX w].

1837 – 28 VI – Na swym posiedzeniu Wydział Lekarski UJ, któremu podlegał Ogród i Gabinet, odrzucił ofiarowane mu do nabycia „Herbarium vivum po śp. Chladku⁹³ ogrodniku botanicznym” twierdząc, iż „z niego żadnego użytku zrobić nie może”. Zaproponowano, by zbiór ten do celów dydaktycznych nabył z własnych funduszy Instytut Techniczny w Krakowie⁹⁴, gdzie w latach 1838–1843 nauczycielem przyrody i rolnictwa będzie I. R. Czerwiakowski.

1839/1840 – Zakupiono 500 gatunków traw i turzyc Carla Ernsta Augusta Weihego (1779–1834), niemieckiego lekarza i briologa, który w latach 1817–1830 wydał 15 zeszytów (375 numerów) wydawnictwa zielnikowego „Deutsche Gräser. Für Botaniker und Oekonomen getrocknet ...”⁹⁵. Nabytek zanotowano w inwentarzu: „Te 500 sztuk gramineów⁹⁶ i Karików⁹⁷ do dawania lekcyi botaniki praktycznej nieodbycie potrzebnych są umieszczone w 20 pakach albo zeszytach po 25 numerów obejmujących. Każdy gatunek przymocowany jest na białym półarkuszu z nazwiskiem właściwym i Synonimami”⁹⁸. Przewidując możliwość zniszczenia niektórych okazów podczas zajęć ze studentami, pięć zeszytów kupiono na zapas.

W tym samym roku zakupiono również 100 gatunków roślin szwajcarskich z góry Faulhorn i Grimsel⁹⁹.

1840 – Nabyto zbiór roślin „skrytoplciowych ułożonych podług najnowszego Systematu P. Endlichera” – 683 gatunki (było faktycznie jedynie 500), okazy miały podane stanowiska zbioru¹⁰⁰.

1841 – Hr. Tadeusz Ostrowski przekazał w darze do Gabinetu zielnik składający się z 838 gatunków roślin alpejskich ze Szwajcarii¹⁰¹.

Do 1843 roku zielnik miał liczyć, jak podaje Czerwiakowski, 10 849 arkuszy¹⁰². Natomiast po zsumowaniu wielkości wszystkich kolekcji, jakie do tego roku wpłynęły do Gabinetu, łączna liczba arkuszy powinna wynosić 15 842. Stąd przypuszczam, że I. R. Czerwiakowski porządkując zbiory w latach 1826/1827 i 1834–1838, zniszczoną ich część wyrzucił.

Na początku lat 40-tych XIX wieku na wyposażenie Gabinetu Botanicznego składały się: „Dwie szafy szaromalowane z czterema drzwiczkami szklanymi i z półkami na suplementa roślin suszonych w 30 pakach tekturowych tamże zachowanych [...]. Cztery szafy z drzwiczkami szklanymi podwójnymi politurowane na rośliny suszone czyli »Herbarium Akademickie«. W dwóch pierwszych szafach zawierają się rośliny po śp. Polaczku Orodniku Botanicznym nabyte i ułożone w 50 pakach tekturowych podług systematu Jussieu ułożone [...]. W dwóch drugich szafach zamieszczone są rośliny od terażniejszego Dyrektora Akademii ofiarowane i ułożone według sytematu Linneusza w 60 takichże pakach tekturowych [...]. Dwie szafy z drzwiczkami podwójnymi politurowane a później na biało lakierowane na drzewa i owoce suszone [...]. W pierwszej – drzewa i owoce suszone z epoki dawniejszej [...], w drugiej – drzewa, korzenie i owoce z epoki poprzedniej

[...]. Szafka jedna pomniejsza z szufladkami i kluczykiem zamykana z kolekcją drzew i krzewów w tabliczkach równych polerowanych po JW Sołtyku Dziek[anie] Kap[ituly] Krak[owskiej] Akademii legowanych [...]. Trzy skrzynki podłużne ordynaryjne [...]. W nich znajdują się 4 księgi dawnych roślin suszonych z Biblioteki Krakowskiej do Gabinetu Hist[orii] Nat[uralnej] przeniesione [...]. Dalej zbiór traw europejskich w 20 zeszytach zawarty [Weihego, z r. 1839/1840]. Również zbiór roślin Alpejskich [...] w jednej księdze zamknięty [z r. 1839/1840]. Nareszcie 10 pak czworograniastych z futerałami w czerwony Maroquin oprawionych zbiór kompletny roślin Alpejskich zawierających [T. Ostrowskiego, z r. 1841]. Nadto 10 pakietów mniejszych z roślinami skrytoptciowymi [z lat 1829/1830, 1840 i 1841]. 2 stoły z epoki śp. Scheidta, 1 mikroskop drewniany czarno bejcowany z postumentem zwyczajnym i szufladką oraz widok Ogródu Botanicznego z Planem ogrodowym, planem zakładu roślin bagnistych i wodnych litografowane w Warszawie [około 1834 r.] w kilkadziesiąt egzemplarzach [...]”¹⁰³.

1843 – Przejście na emeryturę A. Estreichera; Katedrę Historii Naturalnej (od 1847 r. Botaniki) wraz z Gabinetem oraz Ogród Botaniczny objął Ignacy Rafał Czerwiakowski. Podczas przekazywania przez Estreichera Czerwiakowskiemu katedry i jej zbiorów powołano komisję, która, stwierdziwszy bardzo zły stan zielników, poleciła je przeglądnąć i pozostawić tylko te okazy, które jeszcze mogły służyć celom dydaktycznym, a resztę wyrzucić. W Gabinetecie pozostawiono więc: zbiory wycinków drewna (J. Jaśkiewicza i M. Sołtyka), cały zbiór traw Weihego, cały zielnik z góry Faulhorn i Grimsel, całe herbarium hr. T. Ostrowskiego, część zbioru ułożonego według systemu Endlichera oraz 1000 arkuszy z zielników Polaczka, Estreichera i zielnika z 1823 r.; łącznie: 3 237 arkuszy¹⁰⁴.

1852 – Od czasów Estreichera zakupy do zielnika dokonywane były z budżetu Ogródu Botanicznego¹⁰⁵. Pieniądzy najczęściej nie wystarczało na potrzebne inwestycje w Ogródku, stąd i przyrost zielnika nie był duży. Na skutek energicznych starań¹⁰⁶ Czerwiakowski uzyskał rozporządzenie ministerialne z dnia 18 VIII, zgodnie z którym pieniądze uzyskane ze sprzedaży roślin z Ogródu miały być przeznaczane na konserwację i rozwój zielnika¹⁰⁷. Kwoty te nie były małe, stanowiły około 10% rocznego budżetu Ogródu (1852/3 – 965 złotych polskich 2 grosze, 1853/4 – 1026 złp. 15 gr., 1854/5 – 702 złp. 19 gr., 1855/6 – 838 złp. 10 gr., 1856/7 – 79¹⁰⁸ złp. 20 gr., 1857/8 – 615 złp. 24 gr., 1858/9 – 648 złp. 10 gr., 1859/60 – 725 złp. 6 gr., 1860/1 – 911 złp. 12 gr., 1861/2 – 968 złp. 6 gr., 1862/3 – 698 złp. 18 gr.¹⁰⁹). Kupował głównie wydawnictwa zielnikowe (ryc. 2). Herbarium powiększane było również poprzez zbiory asystentów (ryc. 3). W aneksie (Aneks I) znajduje się rekonstrukcja rozwoju zbiorów dokonana na podstawie dostępnych materiałów publikowanych¹¹⁰ i archiwalnych¹¹¹.

1853 – 4 I – Czerwiakowski otrzymał 9 szaf z Gabinetu Mineralogicznego do Zielnika¹¹². Były nieodzwonne; spodziewał się bowiem szybkiego przyrostu zbiorów dzięki ministerialnemu rozporządzeniu z poprzedniego roku.

Za czasów Czerwiakowskiego zielniki były corocznie chloroformowane, co zabezpieczało je przed szkodnikami. Zbiory nadal były rozdzielone na poszczególne kolekcje jak za czasów Estreichera. Planowano na zimę 1865 roku scalenie zielnika i ułożenie według systemu Endlichera¹¹³. Plany te nie zostały zrealizowane i poszczególne kolekcje roślin zachowały swą odrębność przez następne prawie pięćdziesiąt lat.

1866 – Po śmierci w dniu 29 XII Józefa Warszawicza (ur. 1812), inspektora krakowskiego Ogrodu Botanicznego od roku 1854, w Gabinetcie pozostał jego zielnik zebrany w Ameryce Środkowej i Południowej. Herbarium to nie zostało wpisane do inwentarza, nie było bowiem oznaczone. Dopiero w czasie pierwszej wojny światowej część oznaczył Stanisław Kulczyński (1895–1975)¹¹⁴.

1878 – I. R. Czerwiakowski przeszedł na emeryturę. Katedrę Botaniki wraz z Ogrodem Botanicznym i jego zbiorami (w tym i Gabinetem Botanicznym) objął Józef Rostafiński (1850–1928), uczeń Edwarda Strassburgera (1844–1912), Ernsta Haeckla (1834–1919) i Antona de Bary'ego (1831–1888), autor światowej monografii śluzowców¹¹⁵. Wkrótce przekazał do Gabinetu Botanicznego swoje cenne herbarium, zawierające oprócz własnych, również zbiory Willibalda Bessera, Antoniego Andrzejewskiego (1785–1868), przyrodnika i współpracownika Bessera w Krzemieńcu¹¹⁶, oraz Wojciecha Jastrzębowski (1799–1882), florysty i profesora w Instytucie Agronomicznym w Marymoncie pod Warszawą¹¹⁷ (ryc. 4); herbarium to wcześniej posłużyło mu do napisania pracy *Florae Poloniae Prodromus*¹¹⁸, jednej z pierwszych nowoczesnych flor polskich. Zbiór nie został wpisany do inwentarza, stąd do dziś nie wiadomo ile arkuszy liczył, z jakich składał się gatunków, ani gdzie i kiedy okazy były zbierane. O samym fakcie przekazania poinformował dopiero wiele lat później, w marcu 1906 r., podczas śledztwa dyscyplinarnego prowadzonego przeciwko niemu przez komisję senacką¹¹⁹. Przypuszczam, że J. Rostafiński początkowo nie miał zamiaru ofiarowywać swego prywatnego zielnika Uniwersytetowi Jagiellońskiemu. Swe herbarium zajmujące dużo miejsca, jedynie złożył w pomieszczeniu razem z innymi kolekcjami, które nadal zachowywały odrębność, skąd bez trudu mógłby je w razie potrzeby zabrać. Dlatego też nie zanotował tego faktu jako przybytek w inwentarzu. Wkrótce zainteresował się zupełnie innymi zagadnieniami, przede wszystkim historią biologii. O niepotrzebnym zielniku przypomniał sobie dopiero wiele lat później. Podczas przesłuchania przed komisją senacką proste umieszczenie swego zielnika razem z innymi tego typu kolekcjami zinterpretował jako dar dla Uniwersytetu i użył jako argumentu na swą obronę.

Okolo 1881 – Efekty swych pierwszych kilku lat kierowania Ogrodem i Gabinetem J. Rostafiński opisuje następująco: „Z tej kwoty [uzyskanej ze sprzedaży roślin ogrodowych] wzrasta i muzeum, które powiększa się przede wszystkim darami i zbiorami z Ogrodu pochodzącymi. Z daru pana K. Jelskiego¹²⁰ ma muzeum zbiór dendrologiczny przeszło 400 numerów wynoszący, w Peru zebrany, w skutek tego wielkiej wartości, że choć nieoznaczony, ma swe dopełnienie w starannie zasuszonym zielniku tych samych roślin. Zbiór ten dopełnia 54 innych ogrodowych okazów. Zbiór morfologiczny dochodzi 100 spirytusowych okazów. Zbiór karpologiczny został wzbogacony 70 okazami z daru p. Jelskiego, prócz wielkiej kolekcji kukurydzy peruwiańskiej. Zielnik zwiększył się przede wszystkim zbiorem roślin krajowych, które zostały zebrane w jeden wielki zbiór systematycznie uporządkowany¹²¹. Zbiory muzealne byłyby wzrosły w zupełnie innym stosunku, bo mają zapewnione dary z innych takichże botanicznych zakładów zagranicznych, gdyby się miały gdzie mieścić. Przed dwoma już laty przyjęto w zasadzie szereg zmian, których skutkiem będzie utworzenie, bardzo małym kosztem osobnego muzeum i pracowni; dotąd wprowadzić rzecz do skutku nie doszła, ale jest nadzieja, że podobnie jak na cieplarnię¹²² tak i na te niezbędne dla wzrostu zakładu zmiany zechce Wysokie Ministerium znaleźć odpowiednie środki. Dziś nie ma co i gromadzić zbiorów, bo ich nie ma ani gdzie mieścić, ani nie ma pracowni w którejby z nich uczniowie korzystać mogli. Z tym jednak co posiadają dziś: Ogród i muzeum, przy zwiększeniu środków pieniężnych i urzędzeniu odpowiednich lokalności, może się z czasem rozwinąć zakład w należyty sposób¹²³. Układ zielnika, w którym każda z kolekcji nadal zachowywała swą odrębność, w niezmienionej postaci istniał od czasów Czerwiakowskiego i dotrwał prawie do pierwszej wojny światowej¹²⁴.

ZIELNIK OGRODU BOTANICZNEGO
C.K. UNIwersytetu Jagiellońskiego (1883–1910)
HERBARIUM HORTI BOTANICI
C.R. UNIVERSITATIS IAGELLONICAE CRACOVENSIS (1883–1910)

1883 – 25 X – W nocy spalił się stojący przy wschodnim pawilonie domek ogrodnika wraz z dachem pawilonu¹²⁵. Być może wtedy, przy okazji koniecznego remontu pawilonu, znajdującą się tam na pierwszym piętrze salę wykładową wraz z zielnikiem i innymi zbiorami botanicznymi J. Rostafiński zamienił na pracownię naukową, której urządzenie planował już od kilku lat, natomiast w dawnych stajniach na parterze pawilonu urządził salkę na zielniki, dokąd przeniósł tylko kolekcje zasuszonych roślin. Kolekcje muzealne umieścił na parterze budynku Obserwatorium Astronomicznego, gdzie zamierzał urządzić Muzeum, które miało

być otwarte dla publiczności. Brak środków nie pozwolił mu na pełne zrealizowanie tej pięknej idei¹²⁶. Podzielił w ten sposób Gabinet Botaniczny na Zielnik Ogrodu Botanicznego, oraz na Muzeum, w którym zgromadził zbiory botaniczne o innym charakterze (okazy karpologiczne, dendrologiczne, paleobotaniczne).

1901 – 3 VI – Rostafiński prosi o czasowe uwolnienie od obowiązków dyrektora Ogrodu Botanicznego¹²⁷.

18 VI – J. Rostafiński zrezygnował ze stanowiska dyrektora Ogrodu Botanicznego z powodu ciągłych nieporozumień z ogrodnikiem Gustawem Polem¹²⁸; nadal kierował Muzeum Botanicznym i Pracownią wraz z jej zbiorem zielnikowym¹²⁹.

1903 – Dotychczas dochody ze sprzedaży roślin zasilają budżet Ogrodu. Reskryptem Najwyższej Izby Obrachunkowej z dnia 19 II 1903 r. miały być przekazywane do c.k. Filialnej Kasy Krajowej¹³⁰. Kierujący Zielnikiem i Pracownią Botaniczną J. Rostafiński musiał przez następne kilka lat z własnych pieniędzy pokrywać drobne wydatki związane z utrzymaniem tych instytucji. Wydatki te zostały mu zwrócone dopiero 31 VIII 1914 r.¹³¹.

1910 – 30 IX – J. Rostafiński przeszedł na emeryturę¹³². **27 i 28 X** – dokonano komisyjnej rewizji zbiorów zielnikowych i muzeum Ogrodu Botanicznego. „Dział II.C. Zielniki. Pozycje tego działu od poz[ycji] 1 – 22 przeszła Komisja szczegółowo, ograniczając się, wobec rodzaju zbiorów i wielkiej ilości poszczególnych okazów (np. poz[ycja] 1 ma zawierać 15.000 okazów) do zbadania stanu, w jakim okazy są zachowane. W szczególności stwierdzono: Zielnik, zapisany pod poz[ycją] 1. »Zielnik główny roślin nasiennych« jest przez anobia znacznie uszkodzony. Poz[ycja] 2 inwent[atrza] »Zielnik roślin krajowych«, zawierający 20 pudeł okazów, bardzo zniszczony przez szkodniki. Poz[ycja] 3. »Zielnik roślin lekarskich« częściowo uszkodzony przez anobia. Poz[ycja] 9. »Zbiór wątrobowców Rabenhorsta« ma mieć według inwentarza 667 okazów. Z tego do nr 380 znaleziono w porządku, reszta zbioru brakuje. Poz[ycja] 10. Brak kilku skalnych porostów. Poz[ycja] 17. »Zbiór grzybów Rabenhorsta« w znacznej części zupełnie zniszczony. Poz[ycja] 19. »Zbiór roślin skrytoplciowych dla szkół« – brak niektórych okazów. Reszta zbioru znajduje się na ogół w stanie dobrym. [...] Profesor Rostafiński oświadcza: wobec ogólnego orzeczenia o stanie zielników, chcę zaznaczyć, że z zielników roślin krajowych i pozakrajowych, zawierających kilkadziesiąt fascykułów, dziewięć dziesiątych, jeżeli nie więcej, zostało przeze mnie darowanych Ogrodowi i że z całego muzeum dwie pozycje pochodzą ze starego inwentarza. Powyższe zbiory odbiera c.k. Radca Dworu Profesor Janczewski według inwentarza w stanie stwierdzonym przez powyższy protokół z następującym zastrzeżeniem: »Zbiory zielników są w takim stanie, że potrzebują natychmiastowego przejrzania i zatrucia owadów je niszczących, co pociągnie za sobą sprawienie rozmaitych przyrządów, chemikaliów i papierów, na co żadnych

dotacji pracownia nie posiada. Wobec tego muszę natychmiast zwrócić się do c.k. Namiestnictwa o przyznanie kwoty 500 koron, aby zbiory uchronić od dalszego zniszczenia»¹³³. Ze słów Rostafińskiego zanotowanych w powyższym protokole wynika, że przypisał sobie zasługę zgromadzenia zbiorów zielnikowych, których przed objęciem przez niego Katedry miało jakoby właściwie nie być. Składając to oświadczenie Rostafiński minął się całkowicie z prawdą: w 1878 r. uniwersyteckie herbarium liczyło ponad 27 tys. arkuszy¹³⁴, w tym znaczną część stanowiły cenne wydawnictwa zielnikowe (eksykaty) roślin niższych, najstarsze zbiory pochodziły jeszcze z XVIII w., większość natomiast (ponad 23 tys. arkuszy) zakupił jego poprzednik, a za czasów Rostafińskiego udokumentowane zbiory powiększyły się jedynie o 4 tys. arkuszy zebranych m. in. przez Aleksandra Ślendrańskiego (ryc. 5) (swojego zielnika, jak już wcześniej napisałem, Rostafiński nie zanotował w inwentarzu). Może Rostafiński miał na myśli jedynie rośliny naczyniowe? Ale dlaczego w tym przypadku pominął cenne zielniki z Południowej Ameryki przekazane przez J. Warszawicza i K. Jelskiego?

30 X – Edward Janczewski (1846–1918), profesor Katedry Anatomii i Fizjologii Roślin UJ¹³⁵ objął (czasowo) kierownictwo Zielnika oraz Muzeum Botanicznego wraz z jego zbiorami¹³⁶, a funkcję asystenta – Antoni Józef Żmuda (1889–1916), bardzo uzdolniony botanik, który zginął, niestety, kilka lat później w czasie pierwszej wojny światowej¹³⁷. Odejście J. Rostafińskiego i wspomniane nominacje otwierają nowy etap w historii Zielnika Uniwersytetu Jagiellońskiego.

WIELKOŚĆ ZBIORÓW

Istotną informacją o kolekcji zielnikowej jest wielkość zbioru (czyli liczba arkuszy – ryc. 6) oraz ich przyrost (ryc. 7). Wielkości te w okresie 1780–1910 w odniesieniu do Zielnika Uniwersytetu Jagiellońskiego można tylko oszacować, pomimo zachowania się dokładnych ksiąg akcesyjnych z lat 1843–1878¹³⁸. Inwentarze te obrazują stan idealny, w jakim zielnik znajdowałby się w przypadku braku czynników destrukcyjnych w postaci niszczących zbioru owadów i grzybów.

W ciągu pierwszych 30 lat brak informacji o wielkości zbiorów. Dopiero opracowanie przechowywanego w dziale rękopisów biblioteki Muzeum Narodowego w Wiedniu¹³⁹ zielnika F. Scheidta rozstrzygnie kwestię liczby arkuszy zielnika Uniwersytetu Krakowskiego w latach 1780–1812. Przez następne 30 lat zbiory szybko rosły dzięki sporadycznym nabytkom dużych herbariów: zakupieniu zielnika Polaczka oraz ofiarowaniu własnych kolekcji przez A. Estreichera. Działania takie, wprawdzie bardzo efektywne, nie były jednak rezultatem planowej polityki powiększania zbiorów. W wyniku braku ich konserwacji doprowadzono do znacznego uszczuplenia zielnika. Planowa polityka zakupów prowadzona

w następnym okresie przez I. R. Czerwiakowskiego przyniosła wspaniałe efekty w postaci blisko 700% wzrostu zbiorów w ciągu ponad 30 lat. W czasach jego następcy – J. Rostafińskiego – wzrost ten szybko został wyhamowany (po przekazaniu prywatnego zielnika J. Rostafińskiego) tak, że w ciągu ostatniego ćwierćwiecza wspomnianego okresu prawie nic nie przybyło.

Omawiając wielkość tego zbioru należałoby jeszcze przeprowadzić porównanie z innymi ówczesnymi polskimi zielnikami: Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Wileńskiego (istniejącego do 1832 r.) oraz Komisji Fizjograficznej Towarzystwa Naukowego Krakowskiego (następnie Akademii Umiejętności), czy też Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie. Niestety, żadna z tych kolekcji nie ma nowoczesnej monografii. Pozostaje jedynie wskazać na ten brak w opracowaniu historii polskich zbiorów przyrodniczych i zachęcić badaczy do podjęcia trudu wypełnienia tej luki.

POMIESZCZENIA ZIELNIKA

Zbiory Gabinetu Historii Naturalnej mieściły się początkowo w Kolegium Fizycznym (obecnie Collegium Kołłątaja, ul. św. Anny 6). W ciągu 35 lat istnienia tego Gabinetu (1780–1815) i następnych 13 – istnienia Gabinetu Zoologicznego i Botanicznego (1815–1828) były wielokrotnie przemieszczane w obrębie budynku, stąd dziś trudno ustalić, w której się mieściły sali (lub salach).

W 1828 roku A. Estreicher po rozdzieleniu Gabinetu przeniósł zbiory roślin do Ogrodu Botanicznego do gmachu Obserwatorium Astronomicznego (obecnie Collegium Śniadeckiego, ul. Kopernika 27). Tu umieścił zielnik w nasionarni ogrodowej, zajmującej niewielką salkę w północno-zachodnim narożniku budynku. Stan ten Czerwiakowski opisuje następująco: zielniki zajmowały „pomieszczenie wilgotne najprzód (w braku miejsca stosownego) w pałacu na dole”¹⁴⁰. Na marginesie mogę dodać, że salę tę zdołano osuszyć dopiero podczas trwającego obecnie generalnego remontu budynku dawnego Obserwatorium Astronomicznego. Następnego roku rozpoczęto (trwający do 1833 r.) remont zachodniego pawilonu i przebudowę wschodniego (dawnych ogrodowych budynków gospodarczych), stojących symetrycznie po obu stronach Obserwatorium¹⁴¹. Dwa pomieszczenia na parterze zachodniego pawilonu, w obrębie mieszkania ogrodnika, przeznaczono na nasionarnię¹⁴². W związku z prowadzonymi pracami budowlanymi użytkowanie poszczególnych pomieszczeń parteru gmachu Obserwatorium przedstawiało się następująco: parter zachodniego skrzydła zajmowało od strony południowej służbowe letnie mieszkanie dyrektora Ogrodu Botanicznego (na czas remontu i przebudowy pawilonów zajęte przez ogrodnika F. Chladka), a od północnej – sala prelekcyjna z niewielką salką mieszczącą nasionarnię wraz ze

zbiorami zasuszonych roślin. W dniu 25 IV 1829 r. A. Estreicher zwrócił się z następującą prośbą do Kuratora Instytutów Naukowych (odpowiednika ministra oświaty i nauki w Senacie Rządzącym Wolnego Miasta Krakowa): „Mam zaszczyt upraszać Jaśnie Wielmożnego Pana aby [...] zdecydować raczył wypróżnienie teraźniejszej izby nasion i przeniesienie ich do jednej z izb nowego Domu Ogrodowego (skoro takowy ze wszystkim skończony będzie) z powodów że izba ta Salce Prelekcyjnej przyległa pod kluczem i zamknięciem moim zostająca, koniecznie: 1. na pomieszczenie licznych i drogich Xiążek Biblioteki Botanicznej, 2. Zielnika Ogrodowego, 3. Kancelarji ogrodowej, 4. Laboratorium botanicznego, obróconą być winna, ponieważ nigdzie w pomieszkaniu wilgotnem Profesora miejsca do tego stosownego nie ma, a mieszkanie ogrodnika jest tak obszerne, że słusznie i nasiona w nim się pomieścić mogą; owszem w planie tego domu jeden pokój na nasiona i kancelarię ogrodnika jest przeznaczony”¹⁴³. Zgodę na opróżnienie salki uzyskał.

Uskarżając się na ciasnotę i wilgoć w wyznaczonych mu pomieszczeniach, po zakończeniu remontu zachodniego pawilonu zamieszkał F. Chladek w 1830 roku na piętrze pawilonu, pozostawiając nasionarnię na parterze. Na skutek wniesionej do rektora skargi przez A. Estreichera na taką samowolę ogrodnika, komisja uniwersytecka wyznaczyła Chladkowi na mieszkanie – parter, jednakże usunęła stamtąd zbiory nasion i przeniosła je na piętro¹⁴⁴. Zielnik umieszczony został (być może około 1833 r.) również na piętrze pawilonu zachodniego, gdzie jego obecność odnotował podczas wizytacji Ogrodu Botanicznego w latach 1833/1834–1834/1835 M. J. Brodowicz: „Zielnik na koniec na piętrze w drugiej [zachodniej – P. K.] oficynie znajduje się”¹⁴⁵. Pierwsze piętro pawilonu wschodniego podczas tej wizytacji było jeszcze puste, co Brodowicz opisuje następująco: „Wszakże i drugi pawilon niedawno przybudowany na piętrze, najprzystwoitsze dla adjunkta i potrzebne koniecznie mieszkanie, na takowe obrócony być nie może, z powodu ponieważ nikczemna podłoga onego, na jedną deszczkę tylko ułożona, przez liczne szpary kurzom i wiatrom najwolniejsze przejście otwiera; a nadto brak pieca nie dozwala ogrzewać go w porze zimowej, gdyż komin na dachu drewniany jedynie tylko dla symetrii jest wzniesiony”¹⁴⁶. Po wizytacji zielniki musiały zostać przeniesione na piętro wschodniego pawilonu, bo Czerwiakowski w swym *Rysie statystyczno-historycznym Ogrodu Botanicznego* ... pisze, że umieszczono je „w izbie zajmującej całą górę pawilonu lewego”¹⁴⁷ bez podłogi i sufitu, lecz w pośrodku dwóch podsiebitek przepuszczających masy kurzu, a do tego w szafach jeszcze po Hacquetcie i niedomykających się wcale”¹⁴⁸.

W roku 1851 poszukiwano wśród zabudowań Ogrodu Botanicznego odpowiedniej sali na wykład botaniki praktycznej. Wybór padł na wschodni pawilon „gdzie dziś mieszkają ogrodniczki i gdzie jest [na piętrze – P. K.] sala

zielnikowa”¹⁴⁹. W pawilonie tym był również „ustęp pod schodami na dole nader potrzebny na skład sprzętów”¹⁵⁰. Pawilon przebudowano i w r. 1852 w pomieszczeniu na piętrze urządzono salę wykładową¹⁵¹, w której mieściły się również zbiory zielnikowe.

W nocy 25 X 1883 r. spalił się domek ogrodnika przy wschodnim pawilonie wraz z dachem pawilonu¹⁵². Być może wtedy, przy okazji koniecznego remontu pawilonu, J. Rostafiński salę wykładową zamienił na pracownię botaniczną, natomiast w dawnych stajniach tego pawilonu urządził salę na zielniki, dokąd przeniósł kolekcje zasuszonych roślin (Ryc. 8). Pozostałe zbiory botaniczne (próbki drewna, preparaty zakonserwowane w alkoholu, okazy karpologiczne) umieścił na parterze budynku Obserwatorium Astronomicznego w dużej sali (uzyskanej przez zamurowanie drzwi w północnej ścianie)¹⁵³, mieściły się one tam aż do wiosny 1925 r.¹⁵⁴. Za czasów Rostafińskiego zielniki znajdowały się bez przerwy we wschodnim pawilonie. W wydanym w 1900 r. przewodniku po naukowych zakładach i zbiorach przyrodniczych i lekarskich Krakowa Rostafiński w następujący sposób opisuje pomieszczenie zielnika: „Na dole w tym samym [co sala wykładowa - P. K.] pawilonie¹⁵⁵ znajduje się sala, w której mieszczą się zielniki. Rośliny krajowe tworzą osobny zbiór, osobny rośliny europejskie i egzotyczne. Oprócz tego zbiory specjalne, jak np. zupełny zbiór Rabenhorsta wszystkich roślin skrytopłciowych. Bardzo bogate muzeum botaniczne (678 Nr) ze zbiorami: paleontologicznymi, dendrologicznymi i karpologicznymi, mieści się w głównym gmachu pod obserwatorium, w sali parterowej, do której wejście jest od ogrodu”¹⁵⁶.

PRACE POWSTAŁE PRZY WYKORZYSTANIU MATERIAŁU ZIELNIKOWEGO

Istotną wielkością dla charakterystyki każdego zielnika jest liczba prac, jakie powstały przy wykorzystaniu zgromadzonych materiałów, lub do których materiał dowodowy znajduje się w zbiorach. W ciągu pierwszych 130 lat swego istnienia uniwersytecki zielnik nie był obiektem specjalnych kwerend, czy badań systematyków opracowujących dane taksony roślin (nie zachowały się informacje na temat ewentualnych prac badawczych). Zbiory, które posłużyły do napisania większości z poniższych prac, trafiły do zielnika uniwersyteckiego dopiero po opublikowaniu tych prac. Nie umniejsza to oczywiście wartości samych zbiorów. W poniższej liście umieściłem również prace powstałe wprawdzie po roku 1910, dotyczące jednakże materiałów wcześniejszych.

B e s s e r Willibald S. J. G., 1809: *Primitiae Florae Galiciae Austriacae utriusque. Encheiridion ad excursiones botanicas concinnatum*. Doll Viennae, t. I ss. XVIII, 399, t. II ss. VIII, 423.

R o s t a f i ń s k i Józef, 1872: *Florae Poloniae Prodrömus. Uebersicht der bis jetzt im Königreiche Polen beobachteten Phanerogamen*. „Verhandlungen d. k.k. zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien” Jahrgang 1872 s. 81–208.

C h a ł u b i ń s k i Tytus, 1882: *Grimmieae tatrenses*. „Pamiętnik Fizyjoğraficzny” (Warszawa). t. 2 Dział 3 (Botanika i Zoologia) s. 209–326 tabl. XI–XXVIII¹⁵⁷.

R a c i b o r s k i M[aryan], 1887: [Wiadomość podana przez p. Raciborskiego o *Potarium polygonum* W. K. w Galicyi]. „Rozpr. Spraw. Posiedz. Wydz. Mat.-Przyr. Akad. Umiejętn.” T. 16 s. XIV.

[o okazie w zielniku UJ]

S z y s z y ł o w i c z Ignatius, 1895: *Diagnoses plantarum novarum a cl. d. Const. Jelski in Peruvia lectarum*. „Rozpr. Akad. Umiejętn., Wydz. Mat.-Przyr.” ser. 2 t. 9(29) s. 215–239.

[praca zawiera diagnozy nowych gatunków, których okazy typowe (służące do opisu) powinny być w Zielniku UJ: *Hydrangea Jelskii* Szysz. nov. sp. – s. 218, *Weinmannia Dzieduszyckii* Szysz. nov. sp. – s. 218–219, *Weinmannia Jelskii* Szysz. nov. sp. – s. 219, *Rubus peruvianus* Fritsch. nov. sp. – s. 220, *Rubus Jelskii* Fritsch. nov. sp. – s. 220–221, *Rubus extensus* Fritsch. nov. sp. – s. 221, *Dalea cutervoana* Szysz. nov. sp. – s. 221–222, *Maytenus Jelskii* Szysz. nov. sp. – s. 222–223, *Ilex Jelskii* A. Zahlb. nov. sp. – s. 223, *Rhamnus Jelskii* Szysz. nov. sp. – s. 224, *Triumfetta Jelskii* Szysz., nov. sp. – s. 224, *Taonabo Jelskii* Szysz. nov. sp. – s. 224–225, *Vismia Jelskii* Szysz. nov. sp. – s. 225, *Clusia peruviana* Szysz. nov. sp. – s. 225–226, *Casearia Zahlbruckneri* Szysz. nov. sp. – s. 226, *Oreopanax Jelskii* Szysz. nov. sp. – s. 227, *Clethra peruviana* Szysz. nov. sp. – s. 227–228, *Clethra cutervoana* Szysz. nov. sp. – s. 228, *Gaultheria Jelskii* Szysz. nov. sp. – s. 229, *Clavija Jelskii* Szysz. nov. sp. – s. 229–230, *Symplocos Mezii* Szysz. nov. sp. – s. 230–231, *Cyclanthera Siemiradzki* Szysz. nov. sp. – s. 231–232, *Frullania Jelskii* Loitl. nov. sp. – s. 232, *Lejeunia (Brachio L.) laciniatiflora* Loitl. nov. sp. – s. 233, *Lejeunia (Cerato L.) Szyszyłowiczii* Loitl. nov. sp. – s. 233–234, *Lejeunia (Colo L.) Tambillensis* Loitl. nov. sp. – s. 234, *Lejeunia (Dicrano L.) Jelskii* Loitl. nov. sp. – s. 234–235, *Lejeunia (Dicrano L.) scabriflora* Loitl. nov. sp. – s. 235, *Lejeunia (Harpo L.) cutervoensis* Loitl. nov. sp. – s. 235–236, *Porella Jelskii* Loitl. nov. sp. – s. 236, *Plagiochila Tambillensis* Loitl. nov. sp. – s. 236–237, *Plagiochila Jelskii* Loitl. nov. sp. – s. 237, *Plagiochila nudicalycina* Loitl. nov. sp. – s. 237–238, *Jungermania Jelskii* Loitl. nov. sp. – s. 238, *Jungermania penicillata* Loitl. nov. sp. – s. 238–239, *Metzgeria sinuata* Loitl. nov. sp. – s. 239]

S z y s z y ł o w i c z [Ignacy], 1895: *Diagnoses plantarum novarum a Clar. d. C. Jelski, in Peruvia lectarum*, pars I.: *Saxifragaceae, Cunoniaceae, Rosaceae, Leguminosae, Celastraceae, Aquifoliaceae, Rhamnaceae, Tiliaceae, Theaceae, Hypericaceae, Clusiaceae, Flacourtiaceae, Araliaceae, Clethraceae, Ericaceae, Myrsineae, Symplocaceae, Cucurbitaceae, Hepaticae*. „Spraw. Posiedz. Akad. Umiejętn. (III. Wydz. Mat.-Przyr.)” 1894 s. 25.

S z y s z y ł o w i c z Ign[acy], 1895: *Pugillus plantarum novarum Americae centralis et meridionalis*. „Rozpr. Akad. Umiejętn., Wydz. Mat.-Przyr.” ser. 2 t. 7(27) s. 139–142.

[praca zawiera diagnozy nowych gatunków, których okazy typowe (służące do opisu) powinny być w Zielniku UJ: *Doliocarpus oaxacanus* Szysz. nov. spec. – s. 139, *Rollinia cordifolia* Szysz. nov. spec. – s. 140, *Apeiba Schomburgkii* Szysz. nov. spec. – s. 140–141, *Brunellia integrifolia* Szysz. nov. spec. – s. 141–142; diagnoza nowej odmiany]

S z y s z y ł o w i c z J[Ignacy], 1895: *Pugillus plantarum novarum Americae centralis et meridionalis*. „Spraw. Posiedz. Akad. Umiejętn. (III. Wydz. Mat.-Przyr.)” 1894 s. 1.

W r ó b l e w s k i Antoni, 1925: *Spis grzybów zebranych przez Marjana Raciborskiego w okolicy Krakowa i w Tatrach w latach 1883 i 1890*. „Acta Soc. Bot. Pol.” t. 3 s. 29–41.

P i e k i e ł k o Alicja, 1981: *Dwa osiemnastowieczne zielniki ze zbiorów Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Zakł. Nar. im. Ossolińskich Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk ss. 195.

K ö h l e r Piotr, 1991: *Najstarsze zbiory Muzeum Ogródu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*. „Wiadomości Botaniczne” t. 35 nr 1 s. 74–78.

ZAKOŃCZENIE

Pierwsze blisko półtora wieku istnienia kolekcji zielnikowych Uniwersytetu Jagiellońskiego to okres ich ewolucji organizacyjnej i specjalizacji począwszy od niewielkiego działu osiemnastowiecznego Gabinetu Historii Naturalnej. Okres ten charakteryzuje się również ciągłą zmianą miejsca przechowywania zbiorów. Większość z pomieszczeń, w których się przez ten czas znajdowały, niestety, nie była odpowiednia dla kolekcji zasuszonych roślin bardzo wrażliwych na wilgoć. Złe warunki przechowywania powodowały butwienie zbiorów, a w konsekwencji – usuwanie części z nich. Z tego powodu następowało uszczuplanie kolekcji.

Inną ważną cechą tego okresu jest funkcja zielnika. Był to jedynie zbiór dydaktyczny. Miał obrazować różnorodność świata roślin nie tylko Galicji, czy ziem polskich, ale i innych kontynentów. Stąd zakupy wydawnictw zielnikowych,

głównie Rabenhorsta. Część z nabytych wtedy zbiorów nadal, po ponad stu latach, służy celom dydaktycznym: wykorzystywane są w ćwiczeniach z systematyki roślin niższych (głównie glony). Dydaktycznego charakteru zbiorów nie zmienia nawet obecność ważnych kolekcji roślin amerykańskich J. Warszewicza i K. Jelskiego oraz równie ważnej kolekcji roślin środkowoeuropejskich J. Rostafińskiego (zawierającej zbiory J. Rostafińskiego, W. Bessera, A. Andrzejowskiego i W. Jastrzębowskiego).

Wspólną też cechą tego okresu jest organizacja wewnętrzna Zielnika. Przez cały czas był to zbiór poszczególnych kolekcji, które zachowywały fizycznie swą odrębność. Zmiana tej sytuacji, zamierzana od połowy XIX w. przez kolejnych profesorów, pozostawała długo w sferze planów. Do końca omawianego okresu nie nastąpiła jednak reorganizacja herbarium.

Na losach i charakterze zbiorów zielnikowych odcisnęli swe piętno kolejni profesorowie botaniki Jagiellońskiej Wszechnicy. W XVIII w. pozyskali oni podczas pierwszej polskiej wyprawy fizjograficznej (J. Jaśkiewicz) oraz organizowanych dla studentów wycieczek (F. Scheidt) najwcześniejsze zbiory, o których, niestety, prawie nic nie wiadomo. Spośród profesorów austriackich do rozwoju zielnika przyczynił się B. Hacquet.

Trzydzieści cztery lata kierowania zielnikiem przez A. Estreichera są okresem, w którym szybkość destrukcji zbiorów była większa od szybkości ich pomnażania. A. Estreicher wprawdzie przekazał swoje bogate herbarium, jednakże nie potrafił już zadbać zarówno o odpowiednie pomieszczenia do przechowywania zasuszonych roślin, jak i zabezpieczenie ich przed owadami, ani o odpowiednie skatalogowanie zbiorów, czy opracowanie. W konsekwencji doprowadził prawie do całkowitego zniszczenia zielnika, którego liczba arkuszy spadła o prawie 80%. Zaslugą A. Estreichera jest organizacyjne (i przestrzenne) rozdzielenie zbiorów Gabinetu Historii Naturalnej i utworzenie Gabinetu Botanicznego.

I. R. Czerwiakowski kierujący zielnikiem bez mała 35 lat był, w mojej ocenie, jego najlepszym kierownikiem ze wszystkich aż do 1910 roku. Główną jego zasługą jest uzyskanie zezwolenia na użycie dochodów ze sprzedaży nadwyżek roślin ogrodowych na zakup wydawnictw zielnikowych, oraz faktyczne dokonywanie tych zakupów. Dzięki temu Gabinet Botaniczny powiększył o wiele cennych kolekcji. Drugą jego zasługą jest przebudowa pierwszego piętra wschodniego pawilonu na salę wykładową, gdzie umieścił w otrzymanych szafach zbiory roślin.

Szerokie zainteresowania i rozliczne obowiązki oraz kłopoty rodzinne¹⁵⁸ sprawiły, że następny kierownik – J. Rostafiński – w krótkim czasie praktycznie przestał interesować się zbiorami zasuszonych roślin. Nie kontynuował od 1878 roku wpisów przybytków do inwentarza (czy też księgi akcesyjnej) zielnika, do czego był przecież zobowiązany. W efekcie tego trzydziestolecie kierowania przez

niego Zielnikiem (1878–1910) jest okresem, z którego nie ma żadnych danych. Na podstawie późniejszych źródeł zdołałem zidentyfikować jedynie nieliczne przybytki¹⁵⁹. Jeszcze do początku lat 90-tych XIX wieku utrzymał zwyczaj nabywania zagranicznych wydawnictw zielnikowych, ponieważ mniej więcej z tego okresu pochodzą ostatnie zakupy. W latach późniejszych zaniechał tego efektywnego sposobu powiększania zbiorów (pomimo utrzymania aż do 1903 r. zwyczaju sprzedaży na ten cel kwiatów z kolekcji Ogrodu¹⁶⁰). Dwudziestolecie 1890–1910 należy uznać za jeden z najgorszych okresów w historii uniwersyteckiego Zielnika. J. Rostafiński zajęty innymi sprawami nie poświęcał mu dostatecznej energii ani czasu. Wydaje się, że przykład z profesora brali również jego kolejni asystenci. Co gorsza, zbiory przeniósł do nieodpowiedniego wilgotnego pomieszczenia, gdzie znowu były narażone na zniszczenie. Tak więc dwa główne czynniki wpływają na bardzo negatywną ocenę kierowania Zielnikiem przez Rostafińskiego: umieszczenie zbiorów w nieodpowiednim pomieszczeniu i zaniechanie ich powiększania. Taka postawa musi dziwić, zważywszy na jego zainteresowania w tym okresie. Zajmując się historią botaniki powinien wyciągnąć odpowiednie wnioski płynące z dziejów zbiorów zielnikowych, którymi kierował.

Historia Zielnika Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1780–1910 jest pierwszą częścią opracowania, druga będzie obejmowała okres po roku 1910 aż do czasów współczesnych. Do pełnej monografii tej zasłużonej instytucji polskiej botaniki będzie brakowało opracowania takich zagadnień, jak spis typów nomenklatorycznych (czyli okazów, które posłużyły do opisania nowych taksonów), pełnej listy zbieraczy (wraz z latami życia) i ich kolekcji, geografii zbioru. Będzie to dopiero możliwe po przyszłym skomputeryzowaniu wszystkich arkuszy zielnikowych.

Przypisy

¹ Należy starannie odróżniać dwa podobne terminy opisujące różne zjawiska w historii botaniki: zielnik czyli herbarium (łac., ang. herbarium, niem. Herbarium, hiszp. herbario) od herbarza. Definicję zielnika podaje w tekście. Natomiast herbarz (ang. herbal) był to rodzaj dawnych ksiąg o roślinach leczniczych, zawierających ich ryciny i podających ich własności wraz z zastosowaniami, sposobami użycia włącznie z magicznymi. Współczesnym odpowiednikiem herbarza może być atlas roślin. Terminy »zielnik« (»herbarium«) i »herbarz« są często utożsamiane, np. *Słownik Wyrazów Obcych* (PWN Warszawa 1971) podaje: II herbarz <łac. *herbarium*> p.[atrz] herbarium, *Słownik Języka Polskiego* (red. M. Szymczak, PWN Warszawa 1978).

² P. K. Holmgren, N. H. Holmgren, L. C. Barnett: *Index Herbariorum. Part I: The Herbaria of the World*. „Regnum Vegetabile” 1990 vol. 120 ss. 693; cyt. s. 486. Starszy o rok – pochodzący z 1569 r. – jest zielnik Naturkundemuseum w Kassel.

³ M. J a c o b s : Revolutions in plant description. „Miscellaneous Papers” 1980 vol. 19 s. 155–181; cyt. s. 168. Korzystałem z odbitki znajdującej się w Bibliotece Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego i Instytutu Botaniki im. W. Szafera Polskiej Akademii Nauk, sygn.: Hist. bot. 279.

⁴ Dzieje utworzenia akronimów podaje J. L a n j o u w : *Introduction*. W: J. L a n j o u w , F. A. S t a f l e u (red.): *Index herbariorum. Part I. The herbaria of the world* [third edition]. „Regnum Vegetabile” 1956 vol. 6 s. 7–12; cyt. s. 9–11. Patrz również: J. L a n j o u w : *On the standarization of herbarium abbreviations*. „Chronica Botanica” 1939 t. V z. 2/3 s. 142–150.

⁵ Zarys historii Zielnika Uniwersytetu Wileńskiego, patrz: P. K ö h l e r : *Zielniki botaników ośrodka wileńskiego z lat 1780–1840 w Kijowie, Krakowie i Wilnie*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1994 R. 39 nr 1 s. 109–116; cyt. s. 109–111.

⁶ P. K. H o l m g r e n , N. H. H o l m g r e n , L. C. B a r n e t t : *Index Herbariorum*; cyt. s. 486.

⁷ Zasuszone rośliny, gdy nie są należycie przetrwane lub mrożone, są bardzo chętnie zjadane przez różne owady, które w krótkim czasie potrafią całą kolekcję zmienić w bezwartościowy pył. Natomiast okazy nawet tylko lekko zawilgocone są opanowywane przez grzyby, te z kolei zamieniają rośliny wraz z papierem, do którego są przyklejone, w butwiejącą masę celulozową.

⁸ I. R. C z e r w i a k o w s k i : *Rys historyczno-statystyczny Ogrodu Botanicznego krakowskiego, od jego zawiązku aż do r. 1864*. W: (J. M a j e r , red.): *Zakłady Uniwersyteckie w Krakowie*. W drukarni „Czasu”, Kraków 1864 s. 144–233. J. R o s t a f i ń s k i : *Ogród botaniczny i jego zbiory*. W: J. R o s t a f i ń s k i (red.): *Zbiory i zakłady przyrodnicze i lekarskie Krakowa*. W drukarni Wł. L. Anczyca i Sp. Kraków 1881 s. 122–133; cyt. s. 131–132. J. R o s t a f i ń s k i : *Kraków pod względem lekarsko-przyrodniczym*. Kraków 1900 w drukarni „Czasu” ss. 4 nlb, 105; cyt. s. 36–37. A. P i e k i e ł k o : *Historia Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie*. „Uniwersytet Jagielloński – Varia” nr 164, PWN Warszawa - Kraków 1983 ss. 113.

⁹ K. E s t r e i c h e r : *Collegium Maius i zbiory Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego*. PWN Kraków 1967 ss. 153; cyt. s. 41.

¹⁰ K. E s t r e i c h e r : *Collegium Maius Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Dzieje. Obyczaje. Zbiory*. Wydawnictwo Interpress Warszawa 1971 ss. 166; cyt. s. 161.

¹¹ J. S w a s t e k : *Jan Kanty św.* W: S. W i e l g u s (red.): *Encyklopedia katolicka*. KUL Lublin 1997 t. 7; cyt. s. 794.

¹² Jacek Przybylski (1756–1819) był w latach 1785–1802 bibliotekarzem Biblioteki Szkoły Głównej Koronnej. Więcej informacji w jego biogramie: Z. C i e c h a n o w s k a : *Przybylski Jacek Idzi Joachim*. W: I. T r e i c h e l (red.): *Słownik pracowników książki polskiej*. PWN Warszawa - Łódź 1972; cyt. s. 725–726.

¹³ L. H a j d u k i e w i c z : *Biblioteka Jagiellońska w latach 1655–1775*. W: *Historia Biblioteki Jagiellońskiej*. T. 1. 1364–1775. Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków 1966 s. 273–427; cyt. s. 383, 384, 387, 388.

14 Z. Ciecchanowska: *Fasseau Arsène-Théodore, Fachaus, Fachaut (między 1725–1730 płd. Belgia ?–12 II 1777 Kraków)*. W: I. Treichel (red.): *Słownik pracowników książki*, cyt. s. 213. L. Stachnik: *Zarys dziejów katalogu alfabetycznego Biblioteki Jagiellońskiej*. „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej” 1975 R. XXV nr 1/2 s. 93–108; cyt. s. 94.

15 H. Tadeusiewicz: *Mrugaczewski Michał Wawrzyniec (zm. 1794)*. W: I. Treichel (red.): *Słownik pracowników książki ...*, cyt. s. 610.

16 Biblioteka Jagiellońska [w dalszej części będę używał skrótu: Bibl. Jagiell.]: rkps nr 272.

17 Bibl. Jagiell.: rkps nr 4176 (Akta biblioteczne, 1778–1837), k. 103 (rewers A. Estreichera).

18 M. Chamaćówna, K. Mrozowska: *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1765–1850*. Tom II, część I. Uniw. Jagiell. Wydawnictwa Jubileuszowe, t. XXI. PWN Kraków 1965 ss. 261; cyt. s. 43. St. Kośmiński: *Słownik lekarzów polskich*. Warszawa 1888, nakładem autora, ss. XVII, 665; cyt. s. 493. W. Roeske: *Jan Szaster 1741–1793*. „Życiorysy zasłużonych farmaceutów”. Nakładem Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego Warszawa 1960 s. 1–21.

19 Oba zielniki były przedmiotem analizy historyczno-botanicznej. Patrz: A. Piekiełko: *Dwa osiemnastowieczne zielniki ze zbiorów Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Zakł. Nar. im. Ossolińskich Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1981 ss. 195; U. Mossetti, A. Zemanek: *The 18th Century herbaria of Gaetano Monti's students in Bologna and Cracow*. „Taxon” 1997 t. 46 nr 4 s. 815–816. W cytowanym opracowaniu autorstwo starszego zielnika hipotetycznie przypisane zostało Jeanowi Antoine'owi Camelinowi (zm. 1774), Francuzowi, profesorowi Wydziału Lekarskiego Akademii Krakowskiej, wykładającemu botanikę lekarską.

20 W. Szumowski: *Badurski Andrzej (1740–1789)*. W: *Polski Słownik Biograficzny*. 1935 t. I; cyt. s. 213.

21 Bibl. Jagiell.: rkps nr 918 („Indiculus variorum monumentorum (bibliothecae Universitatis Cracoviensis), sive rariorum Codicum et librorum sive fabrefactorum omnis generis in armariolis 11 conservatorum, item librorum et rerum ob angustiam loci in mensis et variis forulis dislocatorum”, 1801), k. 11.

22 Bibl. Jagiell.: rkps nr 4176 (Akta biblioteczne, 1778–1837), k. 103 (rewers A. Estreichera).

23 M. Chamaćówna: *Epoka wielkiej reformy*. W: M. Chamaćówna, K. Mrozowska (red.): *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego*, cyt. s. 23–24.

24 E. Rostworowski: *Czasy saskie (1702–1764)*. W: K. Lepszy (red.): *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364–1764*. T. I. Uniwersytet Jagielloński PWN Kraków s. 353–424; cyt. s. 411.

25 E. Rostworowski: *Czasy saskie*; cyt. s. 413–414.

26 Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego [dalej będę używał skrótu: Arch. UJ]: rkps nr 298 „Liber actorum et conclusionum”, k. 45'–51' (Propositio instituendi Collegii

Medici). Memoriał ten został wydany: [A. B a d u r s k i]: *Propositio instituendi Collegii Medici causa facta; a reformato hodierno medicae artis Studio petita, atque opportuniori modo ordinationis accommodata. a. 1776.* „Rocznik Wydziału Lekarskiego w Uniwersytecie Jagiellońskim” 1840 t. III s. 36–48. Patrz również m. in.: W. S z u m o w s k i: *Krakowska Szkoła Lekarska po reformach Kołłątaja.* „Biblioteka Krakowska” 1929 nr 67 s. I–XII, 1–295; cyt. s. 4.

²⁷ A. P i e k i e ł k o: *Historia Ogródu Botanicznego*; cyt. s. 10–11.

²⁸ Z. K o s i e k: *Jaśkiewicz Jan (1749–1809).* W: S. F e l i k s i a k (red.): *Słownik biologów polskich.* PWN Warszawa 1987 ss. 619; cyt. s. 232. H. M a d u r o w i c z - U r b a ń s k a: *Jaśkiewicz Jan Dominik Piotr (1749–1809).* W: *Polski Słownik Biograficzny.* 1964–1965 t. XI; cyt. s. 90–93.

²⁹ J. K o ł o d z i e j c z y k: *Rachunek za pierwszą wycieczkę fizjograficzną w 1782 roku.* „Ziemia” 1927 nr 12 s. 476–477.

³⁰ Arch. UJ: rkps nr 299 „Obrady Kollegium fizycznego Szkoły Królestwa głównej, Akademii Krakowskiej” 1782–1803.

³¹ E. T u r c z y ń s k a: *Scheidt Franciszek (1759–1807).* W: S. F e l i k s i a k: *Słownik biologów,* cyt. s. 477.

³² F. M. S o b i e s z c z a ń s k i: *Jaśkiewicz (Jan).* W: *Encyklopedia powszechna.* Nakład S. Orgelbranda Warszawa 1863 t. 13 s. 132–133.

³³ P. K ö h l e r: *Najstarsze zbiory Muzeum Ogródu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego.* „Wiadomości Botaniczne” 1991 t. 35 nr 1 s. 74–78; cyt. s. 74.

³⁴ S. S t a s z i c: *O Ziemiopodrozie Karpatów, i innych gór i równin Polski.* Warszawa w Drukarni Rządowej 1815 ss. X, 390; cyt. s. 171.

³⁵ A. K n o t: *Czacki Tadeusz (1765–1813).* W: *Polski Słownik Biograficzny.* 1938 t. IV; cyt. s. 144–146.

³⁶ W. G r ę b e c k a: *Księgozbiór Franciszka Scheidta.* W: Z. M i r e k, J. J. W ó j c i c k i (red.): *Szata roślinna Polski w procesie przemian. Materiały konferencji i sympozjów 50 Zjazdu Polskiego Towarzystwa Botanicznego Kraków 26. 06. – 01. 07. 1995.* Inst. Bot. im. W. Szafera PAN Kraków 1995, s. 127.

³⁷ E. T u r c z y ń s k a: *Scheidt Franciszek*; cyt. s. 477.

³⁸ J. K o ł o d z i e j c z y k: *Nauki przyrodnicze w działalności Komisji Edukacji Narodowej.* „Archiwum Nauk Biologicznych Towarzystwa Naukowego Warszawskiego” 1936 t. 5 z. 2 s. 1–122.

³⁹ P. K ö h l e r: *Zielnik Józefa Jundziłta. Herbarium of Józef Jundziłt.* „Polish Botanical Studies – Guidebook Series” 1995 nr 13 ss. 154; cyt. s. 27–28.

⁴⁰ A. Z e m a n e k: *Historia botaniki w Uniwersytecie Jagiellońskim (1780–1917).* „Uniwersytet Jagielloński – Rozprawy Habilitacyjne” 1989 nr 164 ss. 167; cyt. s. 17.

⁴¹ J. A. S c h u l t e s: *Catalogus I. Plantarum horti bot. C. R. Universitatis Cracoviensis Anno MDCCCVI.* Cracoviae 1806 ss. 47.

⁴² I. R. C z e r w i a k o w s k i: *Rys historyczno-statystyczny Ogródu Botanicznego,* cyt. s. 157.

⁴³ Zastępował J. Rhodiusa do 1 V 1809 r. (Arch. UJ: S I 137 „Wykaz chronologiczny Hierarchii Stanu Nauczycielskiego...”; k. 17).

⁴⁴ P. Köhler: *Botanika w Krakowie i Wilnie w latach 1780–1840*. „Wszechświat” 1991 t. 92 nr 1 (2325) s. 10–13; cyt. s. 11.

⁴⁵ K. Maślankiewicz: *Hacquet Baltazar (Belsazar) (1739 lub 1740–1815)*. W: *Polski Słownik Biograficzny*. 1960–1961 t. IX; cyt. s. 221–223. A. Skirgiełło: *Hacquet Baltazar (Belsazar)*. W: S. Feliksiak: *Słownik biologów*, cyt. s. 202–203.

⁴⁶ L. Karpowiczowa, Z. Kosiek: *Estreicher Alojzy Rafał*. W: S. Feliksiak: *Słownik biologów*; cyt. s. 159–160. W. Szafer: *Estreicher Alojzy Rafał (1786–1852)*. W: *Polski Słownik Biograficzny*. 1948 t. VI; s. 306–307.

⁴⁷ I. R. Czerwiakowski: *Rys historyczno-statystyczny Ogrodu Botanicznego*; cyt. s. 160.

⁴⁸ Arch. UJ: sygn. S I 379 (dokumenty związane z kupnem od B. Hacqueta jego biblioteki i zbiorów zoologicznych i mineralogicznych). Bibl. Jagiell.: rkps nr 1790 „Katalog książek od Imci pana Hacquet, bywszego profesora hist. nat. na rzecz Akademii Krak. nabytych w 1810 r.”

⁴⁹ Arch. UJ: sygn. S I 379 (dokumenty związane z kupnem od Hacqueta jego biblioteki i zbiorów zoologicznych i mineralogicznych). A. Skirgiełło: *Hacquet Baltazar*, cyt. s. 202–203.

⁵⁰ Muzeum Zoologiczne, Instytut Zoologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, ul. R. Ingardena 6, Kraków. „Nowy Inwentarz Zwierząt oraz Sprzętów Gabinetu Zoologicznego rozpoczęty 1 Stycznia 1835 r. dz. II Sprzęty i Narzędzia Zoologiczne”; cyt. s. 1–2.

⁵¹ Arch. UJ: sygn. S I 379 („Inwentarz Gabinetu Historii Naturalnej oraz sprzętów do niego należących”).

⁵² I. R. Czerwiakowski: *Rys historyczno-statystyczny Ogrodu Botanicznego*, cyt. s. 183. Muzeum Zoologiczne, Inst. Zool. UJ: „Nowy Inwentarz Zwierząt ...”; cyt. s. 2.

⁵³ A. Zemanek: *Historia botaniki*, cyt. s. 21.

⁵⁴ W. S. J. G. Besser: *Primitiae Florae Galiciae Austriacae utriusque. Encheiridion ad excursiones botanicas concinnatum*. Doll Viennae 1809, t. I ss. XVIII, 399, t. II ss. VIII, 423.

⁵⁵ A. Zemanek: *Historia botaniki*, cyt. s. 56.

⁵⁶ Patrz przypis 22.

⁵⁷ Arch. UJ: sygn. S I 379 („Inwentarz Gabinetu Historii Naturalnej oraz sprzętów do niego należących” – rok 1814). Muzeum Zoologiczne, Inst. Zool. UJ: „Nowy Inwentarz Zwierząt ...”; cyt. s. 2.

⁵⁸ Arch. UJ: sygn. WF I 36 „Gabinet Zoologiczny 1814–1829” (A. Estreicher: „Rapport o przybyłych w Roku terażniejszym płodach i o pomnożeniu kolekcji w Gabinetzie Zoologii i Botaniki” z dn. 1 IV 1815 r.).

⁵⁹ Muzeum Zoologiczne, Inst. Zool. UJ: „Nowy Inwentarz Zwierząt ...”; cyt. s. 2.

⁶⁰ według: I. R. Czerwiakowski: *Rys historyczno-statystyczny Ogrodu Botanicznego*; cyt. s. 160, 183.

⁶¹ Arch. UJ: sygn. Z 35 „Inwentarz Roślin Suszonych Ogrodu Botanicznego Krakowskiego od r. 1810”. (Przybytki w r. 1815).

⁶² Arch. UJ: sygn. S I 379 „Inwentarz Gabinetu Historii Naturalnej oraz sprzętów do niego należących”.

⁶³ Historię zbiorów mineralogicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego opisuje K. Prochazka: *Zbiory mineralogiczne Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie*. „Prace Muzeum Ziemi” 1980 z. 31 s. 3–36.

⁶⁴ Arch. UJ: sygn. S I 482 „Dary i legaty” 1799–1847. i). Zapis ks. Michała Sołtyka, XI 1815 – V 1817. (Raport komisji dla Rektora UJ z dn. 4 V 1816 r.).

⁶⁵ I. R. Czerwiakowski: *Rys historyczno-statystyczny Ogrodu Botanicznego*, cyt. s. 183. P. Köhler: *Najstarsze zbiory Muzeum Ogrodu Botanicznego*, cyt. s. 75.

⁶⁶ Biblioteka Instytutów Botaniki UJ i PAN, ul. Lubicz 46, Kraków: „Inwentarz Ogrodu Botanicznego c.k. Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie”: 6). Szafeczka mała dębowa na przekroje drzew Sołtyka, nr 358. Przeniesiona do nowej książki inwentarzowej pod nr I-b-9. XII 1934 Jan Walas [przeniesiona do] Muzeum Paleobotanicznego.

⁶⁷ Arch. UJ: sygn. S I 482 „Dary i legaty” 1799–1847. i). Zapis ks. Michała Sołtyka, XI 1815 – V 1817. (Sprawozdanie komisji dla Rektora UJ z dn. 7 VIII 1816 r.).

⁶⁸ Arch. UJ: sygn. Z 16 „Gabinet Historii Naturalnej” 1827–1843. (Wykaz tabellaryczny przedmiotów w Gabinetcie Historii Naturalnej A. Estreichera [br. daty]).

⁶⁹ Muzeum Zoologiczne, Inst. Zool. UJ: „Nowy Inwentarz Zwierząt ...”; cyt. s. 2.

⁷⁰ I. R. Czerwiakowski: *Rys historyczno-statystyczny Ogrodu Botanicznego*, cyt. s. 183.

⁷¹ Arch. UJ: sygn. WF I 36 „Gabinet Zoologiczny” 1814–1829. (Raport z dn. 2 VI 1823 r. z prac wykonanych przez A. Estreichera).

⁷² Arch. UJ: sygn. Z 35 „Inwentarze Zielnika” 1810, 1846, 1846. („Inwentarz Roślin Suszonych Ogrodu Botanicznego Krakowskiego od r. 1810”).

⁷³ Arch. UJ: sygn. WF I 36 „Gabinet Zoologiczny” 1814–1829. (Raport z dn. 2 VI 1823 r. z prac wykonanych przez A. Estreichera).

⁷⁴ I. R. Czerwiakowski: *Rys historyczno-statystyczny Ogrodu Botanicznego*, cyt. s. 184.

⁷⁵ Arch. UJ: sygn. S II 619 „I. R. Czerwiakowski – teczka osobowa” (własnoręczny życiorys I. R. Czerwiakowskiego). S. Brzozowski: *Czerwiakowski Ignacy Napoleon Rafał*. W: S. Feliksia: *Słownik biologów*, cyt. s. 115–116. W. Szafer: *Czerwiakowski Ignacy Napoleon Rafał (1808–1882)*. W: *Polski Słownik Biograficzny*. 1938 t. IV; s. 348–350.

⁷⁶ Dzieje zbiorów zoologicznych patrz: K. Beiersdorf: *Historia Muzeum Zoologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Zoologiczne” 1992 nr 37 s. 61–74.

⁷⁷ Arch. UJ: sygn. Z 35 „Inwentarze Zielnika” 1810, 1846, 1846. („Inwentarz Roślin Suszonych Ogrodu Botanicznego Krakowskiego od r. 1810”; k. 1). Muzeum Zoologiczne, Inst. Zool. UJ: „Nowy Inwentarz Zwierząt ...”; cyt. s. 12.

⁷⁸ Arch. UJ: sygn. Z 35 „Inwentarze Zielnika” 1810, 1846, 1846. („Inwentarz Roślin Suszonych Ogrodu Botanicznego Krakowskiego od r. 1810”).

⁷⁹ J. J a n k o : *Opizáv ústav výměny přírodnin a jeho místo ve vývoji institucionální základny české vědy*. „Práce z dějin přírodních věd” (Praha) 1983 nr 17 s. 79–101; cyt. s. 79.

⁸⁰ J. J a n k o : *Opizáv ústav výměny přírodnin*, cyt. s. 92.

⁸¹ Arch. UJ: sygn. WF I 38 „Ogród Botaniczny” 1808–1830. (Ordynacja z 24 IV 1829 r.).

⁸² Muzeum Zoologiczne, Inst. Zool. UJ: „Nowy Inwentarz Zwierząt ...”; cyt. s. 1–2.

⁸³ Arch. UJ: sygn. Z 35 „Inwentarze Zielnika” 1810, 1846, 1846. („Inwentarz Roślin Suszonych Ogrodu Botanicznego Krakowskiego od r. 1810”). Wklejony jest między 2 a 3 stroną.

⁸⁴ Arch. UJ: sygn. Z 35 „Inwentarze Zielnika” 1810, 1846, 1846. („Inwentarz Roślin Suszonych Ogrodu Botanicznego Krakowskiego od r. 1810”).

⁸⁵ I. R. C z e r w i a k o w s k i : *Rys historyczno-statystyczny Ogrodu Botanicznego*, cyt. s. 161. Lista kolejnych adiunktów: Tamże s. 188–189. A. Z e m a n e k : *Historia botaniki*, cyt. s. 22–23, 26.

⁸⁶ Arch. UJ: sygn. S II 619 „I. R. Czerwiakowski –teczka osobowa”; I. R. C z e r w i a k o w s k i : *Rys historyczno-statystyczny Ogrodu Botanicznego*, cyt. s. 161.

⁸⁷ Porównaj: P. K ö h l e r : *Najstarsze zbiory Muzeum Ogrodu Botanicznego*.

⁸⁸ Arch. UJ: sygn. S I 349 „Ogród Botaniczny” 1798–1809, 1834–1849. (Pismo A. Estreichera do Komisarza Instytutów Naukowych z dnia 22 IV 1834 r.).

⁸⁹ M. J. B r o d o w i c z : *Ważniejsze dokumenta odnoszące się do swojego udziału w sprawach i losach zakładów naukowych b. W. M. Krakowa i jego Okręgu zebrał i objaśnił jako przyczynek do historii tychże*. W Krakowie 1874, nakładem Autora, ss. 127, XXXV, XII, 68, XXXV, 124, XIV, 87, LXIII, 31, III. s. 66–95: *Raport o stanie Wydziału Lekarskiego w Uniw. Jagiell. obejmujący zdarzenia i czynności w roku 1833/4 i 1834/5 w nim zapadłe tudzież obraz Zakładów jego naukowych, sporządzony przez ówczesnego Dziekana Wydziału, Doktora i Profesora Józefa Brodowicza*, cyt. s. 73–75.

⁹⁰ Wystarczy porównać zachowane w Archiwum UJ inwentarze (sygn. Z 35) z Inwentarzem z Muzeum Zoologicznego UJ („Nowy Inwentarz Zwierząt oraz Sprzętów Gabinetu Zoologicznego rozpoczęty 1 Stycznia 1835 r.”) zawierającym wpisane kolekcje botaniczne.

⁹¹ Arch. UJ: sygn. S I 349 „Ogród Botaniczny” 1798–1809, 1834–1849. (Pismo A. Estreichera do Senatu Rządzącego Wolnego Miasta Krakowa z dn. 20 III 1835 r.). Estreicher wspomina o jakiejś „izdebce botanicznej przy salce zoologicznej”: może to oznaczać, że nie wszystkie zbiory botaniczne przeniesiono w 1828 r. do Ogrodu Botanicznego.

⁹² Arch. UJ: sygn. S I 349 „Ogród Botaniczny” 1798–1809, 1834–1849. (Pismo dyr. Instytutu Technicznego L u d w i k a K o s i c k i e g o do Komisarza Rządowego przy Instytutach Naukowych z dn. 17 V 1837 r.).

⁹³ Franciszek Chladek, Czech przybyły z Wiednia do Krakowa, w latach 1811–1835 był głównym ogrodnikiem Ogrodu Botanicznego UJ.

- ⁹⁴ Arch. UJ: sygn. WL I 18 „Protokoły posiedzeń Wydziału Lekarskiego UJ” 1836/7; k. 63 (posiedzenie w dn. 28 VI 1837 r., punkt 6.).
- ⁹⁵ F. A. Stafleu, R. S. Cowan: *Taxonomic literature*. Vol. VII: W–Z. „Regnum Vegetabile” 1988 t. 116 s. 151–152.
- ⁹⁶ czyli traw, od łacińskiej nazwy rodziny: *Gramineae*.
- ⁹⁷ Czyli turzyc pokrojem przypominających trawy, od łacińskiej nazwy rodzaju: *Carex*.
- ⁹⁸ Arch. UJ: sygn. Z 35 „Inwentarze Zielnika” 1810, 1846, 1846. („Inwentarz Roślin Suszonych Ogródu Botanicznego Krakowskiego od r. 1810”).
- ⁹⁹ I. R. Czerwiakowski: *Rys historyczno-statystyczny Ogródu Botanicznego*, cyt. s. 184.
- ¹⁰⁰ Arch. UJ: sygn. Z 35: „Inwentarz Roślin Suszonych Ogródu Botanicznego Krakowskiego od r. 1810”. I. R. Czerwiakowski: *Rys historyczno-statystyczny Ogródu Botanicznego*, cyt. s. 184.
- ¹⁰¹ Tamże s. 185.
- ¹⁰² Tamże s. 185.
- ¹⁰³ Arch. UJ: sygn. Z 35 „Inwentarze Zielnika” 1810, 1846, 1846. („Inwentarz Roślin Suszonych Ogródu Botanicznego Krakowskiego od r. 1810”; pozycja 1, 2, 3, 4, 5, 11, 21, 23).
- ¹⁰⁴ I. R. Czerwiakowski: *Rys historyczno-statystyczny Ogródu Botanicznego*, cyt. s. 185–186.
- ¹⁰⁵ Tamże s. 227.
- ¹⁰⁶ Arch. UJ: sygn. WF II 172 „Ogród Botaniczny” 1851–1945. (Pismo I. R. Czerwiakowskiego do Wydziału Filozoficznego UJ z dn. 21 V 1852 r.).
- ¹⁰⁷ Arch. UJ: sygn. WF II 172 „Ogród Botaniczny” 1851–1945. (Pismo Rektora UJ do Wydziału Filozoficznego z dn. 7 IX 1852 r.). I. R. Czerwiakowski: *Rys historyczno-statystyczny Ogródu Botanicznego*, cyt. s. 196.
- ¹⁰⁸ Tamże s. 228–231.
- ¹⁰⁹ Tamże s. 198–199.
- ¹¹⁰ Tamże s. 228–231.
- ¹¹¹ Arch. UJ: sygn. Z 35 „Inwentarze Zielnika” 1810, 1846, 1846.
- ¹¹² Arch. UJ: sygn. S II 879 „Ogród Botaniczny. Budynki, grunty i urządzenie 1850–1937”. (Pismo I. R. Czerwiakowskiego do Kuratora UJ z dn. 7 I 1853 r.).
- ¹¹³ I. R. Czerwiakowski: *Rys historyczno-statystyczny Ogródu Botanicznego*, cyt. s. 231–232.
- ¹¹⁴ Arch. UJ: sygn. Z 13 „Roczne sprawozdania z pracy Instytutu i Ogródu Botanicznego” 1912/13–1915/16. (M. Raciborski – Sprawozdanie Instytutu Botanicznego UJ za rok szkolny 1914/1915 z dnia 25 IX 1915 r.). Muzeum Botaniczne i Pracownia Historii Botaniki im. J. Dyakowskiej (Ogród Botaniczny UJ, ul. Kopernika 27): sygn. Z 5 „Przybytki do Zielnika” (S. Kulczyński – Zielnik Warszewicza. Gatunki oznaczone w roku 1915 [100 gatunków]).
- ¹¹⁵ H. Bukowiecki: *Rostafiński Józef Tomasz*. W: S. Feliksiak: *Słownik biologów*, cyt. s. 453–454.

116 A. Skirgiełło, H. Bukowiecki, K. Kowalska: *Andrzejowski Antoni (1785–1868)*. W: S. Feliksiak: *Słownik biologów*, cyt. s. 49–50.

117 Z. Kosiek: *Jastrzębowski Wojciech (1799–1882)*. W: S. Feliksiak: *Słownik biologów*, cyt. s. 232.

118 J. Rostafiński: *Florae Poloniae Prodromus. Uebersicht der bis jetzt im Königreiche Polen beobachteten Phanerogamen*. „Verhandlungen d. k.k. zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien” Jahrgang 1872 s. 81–208. Informacja o posłużeniu się tym zielnikiem przy pisaniu *Florae Poloniae Prodromus*: Arch. UJ: sygn. S II 877 „Ogród Botaniczny, ogrodnicy, służba” 1849–1925.

119 Arch. UJ: sygn. S II 877 „Ogród Botaniczny, ogrodnicy, służba” 1849–1925.

120 Konstanty Jelski (1837–1896) był zoologiem i podróżnikiem. W latach 1865–1880 przebywał w Ameryce Południowej (Gujana Francuska, Peru), skąd przywiózł bogate zbiory zoologiczne i botaniczne. Te ostatnie opracował Ignacy Szyszyłowicz (1857–1910).

121 Chodzi tu być może o zielnik J. Rostafińskiego zawierający zbiory W. Bessera, A. Andrzejowskiego, W. Jastrzębowskiego i J. Rostafińskiego.

122 wybudowaną w 1882 r.

123 J. Rostafiński: *Ogród botaniczny i jego zbiory*, cyt. s. 131–132.

124 J. Rostafiński: Tamże; cyt. s. 124.

125 Arch. UJ: sygn. S II 879 „Ogród Botaniczny. Budynek, grunty i urządzenie 1850–1937”. (Pismo J. Rostafińskiego do Senatu UJ z dn. 25 X 1883 r.).

126 *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego od r. 1864 do r. 1887 i obraz jego stanu dzisiejszego wraz z rzeczą o rektorach od czasów najdawniejszych*. Wydanie Senatu Akademickiego na pamiątkę otwarcia Collegium Novum. Kraków 1887, w drukarni UJ, ss. 251, LXXV, 2 nlb; cyt. 86–87. J. Rostafiński jeszcze przez następne 10 lat występował o dotacje na urządzenie muzeum i niejednokrotnie takowe otrzymywał, np. w 1892 r. – 400 zł walutą austriacką; patrz: Arch. UJ: sygn. WF II 172 „Ogród Botaniczny” 1851–1945. (Odpis polecenia c.k. Namiestnictwa we Lwowie z dn. 5 II 1892 r.).

127 Arch. UJ: sygn. WF II 172 „Ogród Botaniczny” 1851–1945. (Pismo J. Rostafińskiego do Wydziału Filozoficznego UJ z dn. 3 VI 1901 r.).

128 A. Piekiełko: *Historia Ogrodu Botanicznego*, cyt. s. 26.

129 Arch. UJ: sygn. WF II 172 „Ogród Botaniczny” 1851–1945. (Pismo c.k. Namiestnictwa we Lwowie do Dziekanatu Wydziału Filozoficznego UJ z dn. 4 XI 1903 r.).

130 Arch. UJ: sygn. WF II 172 „Ogród Botaniczny” 1851–1945. (Pismo c.k. Namiestnictwa we Lwowie do Dziekanatu Wydziału Filozoficznego UJ z dn. 24 V 1903 r.).

131 Arch. UJ: sygn. WF II 172 „Ogród Botaniczny” 1851–1945. (Odpis pisma c.k. Namiestnictwa we Lwowie do c.k. Filialnej Kasy Krajowej w Krakowie z dn. 30 VI 1914 r.).

132 A. Zemanek: *Historia botaniki*, cyt. s. 25.

133 Arch. UJ: sygn. WF II 172 „Ogród Botaniczny” 1851–1945. (Odpis protokołu rewizji zbiorów botanicznych w dn. 27–28 X 1910 r.).

134 Patrz Aneks I.

¹³⁵ Z. Kosiek: *Janczewski Edward, Glinka- (1846–1918)*. W: S. Feliksiak: *Słownik biologów*, cyt. s. 223–224.

¹³⁶ Arch. UJ: sygn. Z 15 „Pracownia i Muzeum Ogrodu Botanicznego” 1911. (Pismo E. Janczewskiego do Drobnera z 1911 r.).

¹³⁷ W. H. Paryski, A. Skirgiełło: *Żmuda Antoni Józef*. W: S. Feliksiak: *Słownik biologów*, cyt. s. 615–161.

¹³⁸ Arch. UJ: sygn. Z 35 „Inwentarze Zielnika” 1810, 1846, 1846.

¹³⁹ E. Turczyńska: *Scheidt Franciszek*, cyt. s. 477.

¹⁴⁰ I. R. Czerwiakowski: *Rys historyczno-statystyczny Ogrodu Botanicznego*, cyt. s. 185.

¹⁴¹ Arch. UJ: sygn. S I 349 „Ogród Botaniczny” 1798–1809, 1834–1849. (Plan Ogrodu Botanicznego wykonany przez Feliksa Radwańskiego, 1797). I. R. Czerwiakowski: *Rys historyczno-statystyczny Ogrodu Botanicznego*, cyt. s. 169–170.

¹⁴² Arch. UJ: sygn. S I 385 „Ogród Botaniczny” 1811–1833. (Opis Domu Ogrodnika Botanicznego, z dn. 25 VIII 1829 r.): sień, od wschodu dwa pokoje przeznaczone na nasionarnię. Po lewej stronie kuchnia, za nią – spiżarnia, schody na piętro drewniane z framugą na lampę, zamykane małymi drzwiami drewnianymi, na piętrze sień, 4 pokoje, strych, w tym domu piwnic nie ma [jest to pawilon zachodni].

¹⁴³ Arch. UJ: sygn. S I 385 „Ogród Botaniczny” 1811–1833. (Pismo A. Estreicher a do Kuratora Instytutów Naukowych z dn. 25 IV 1829 r.).

¹⁴⁴ Arch. UJ: sygn. S I 385 „Ogród Botaniczny” 1811–1833. (Pismo A. Estreicher a do rektora UJ, z dnia 21 VI 1830 r.). Arch. UJ: sygn. S I 181 „Administracja gmachów uniwersyteckich” 1833–1849. (Lustracja domów przy Ogrodzie Botanicznym w dn. 1 XII 1834 r.). Lustracja gmachów na terenie Ogrodu Botanicznego w dniu 1 XII 1834 r. wykazała w Obserwatorium Astronomicznym: „na dole: 1. Jedna izba należy do stróża mieszkającego od roku 1819 bez piśmiennego zezwolenia. 2. Kuchnia należy do adiunkta przy Obserwatorium Astronomicznym. 3. Siedem pokojów zajmuje p. Estreicher. W pawilonach: po lewej ręce [wschodnim] na dole w jednej izbie mieszka Wojciech Garbiniewicz i Andrzej Wolski [...]. Wawrzyniec Sinkowski czeladnik ogrodowy wraz z Stanisławem Woyciechowskim zajmują jedną izbę, pierwszy mieszka od 22 lat drugi od 1831 r. bez zezwolenia piśmiennego. Na górze sala mająca być niby gabinetem botanicznym. W pawilonie drugim [zachodnim] mieszka ogrodnik Chladek od 22 lat, zajmuje dół i pierwsze piętro prócz dwóch małych pokojów przeznaczonych na Gabinety Botaniczne. W 1835 r. – bez zmian, mieszkanie Chladka zajął ogrodnik Wacław Koczarski.

¹⁴⁵ M. J. Brodowicz: *Ważniejsze dokumenta*, cyt. s. 75.

¹⁴⁶ Tamże s. 76–77.

¹⁴⁷ czyli wschodniego – P. K.

¹⁴⁸ I. R. Czerwiakowski: *Rys historyczno-statystyczny Ogrodu Botanicznego*, cyt. s. 185.

¹⁴⁹ Arch. UJ: sygn. S II 879 „Ogród Botaniczny. Budynki, grunty i urządzenie 1850–1937”. (Pismo Majewskiego do Rektora UJ, z dn. 19 VIII 1851 r.).

¹⁵⁰ Arch. UJ: sygn. S II 879 „Ogród Botaniczny. Budynki, grunty i urządzenie 1850–1937”. (Pismo I. R. C z e r w i a k o w s k i e g o do Rektora UJ z dn. 26 X 1852 r.).

¹⁵¹ Sala ta do dnia dzisiejszego służy wykładom prowadzonym przez Instytut Botaniki UJ.

¹⁵² Arch. UJ: sygn. S II 879 „Ogród Botaniczny. Budynki, grunty i urządzenie 1850–1937”. (Pismo J. R o s t a f i ń s k i e g o do Senatu UJ z dn. 25 X 1883 r.).

¹⁵³ *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego od r. 1864 do r. 1887*; cyt. 86–87.

¹⁵⁴ Arch. UJ: sygn. S II 879 „Ogród Botaniczny. Budynki, grunty i urządzenie 1850–1937”. (Pismo Dziekana Wydz. Filozoficznego T. G a r b o w s k i e g o do Rektora UJ z dn. 27 V 1925 r.).

¹⁵⁵ Był to pawilon wschodni.

¹⁵⁶ J. R o s t a f i ń s k i: *Kraków pod względem lekarsko-przyrodniczym*, 105; cyt. s. 36–37.

¹⁵⁷ Spis nowych taksonów T. Chałubińskiego zawartych w jego pracach patrz: R. O c h y r a: *T. Chałubiński's works on the Tatra mosses*. „Fragmenta Floristica et Geobotanica” 1995 R. 40 pars 2 s. 893–898.

¹⁵⁸ M. in. choroba i śmierć żony.

¹⁵⁹ Patrz: Aneks I.

¹⁶⁰ Porównaj: Arch. UJ: sygn. WF II 172 „Ogród Botaniczny” 1851–1945. (Pismo ck. Namiestnictwa we Lwowie do Dziekanatu wydziału Filozoficznego UJ z dn. 2 XI 1900 r.).

Aneks I

Poniżej podaję listę przybytków do Zielnika w latach 1782–1910. Przybytki te zostały zrekonstruowane na podstawie następujących materiałów archiwalnych:

A). Archiwum UJ:

rkps, sygn. Z 35: 1). „Inwentarz Roślin Suszonych Ogródu Botanicznego Krakowskiego od r. 1810”. 2). „Inwentarz Szczegółowy Zielnika Ogródu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego rozpoczęty 1846 r. obejmujący li przybytki za Dyrekcyi prof. Czerwiakowskiego”. 3). „Inwentarz Zielnika Ogródu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego rozpoczęty r. 1846 (poprzedzony zbiorami starego Zielnika jeszcze zdatnymi do użycia)”.

sygn. Z 39: Spisy nowo nabytych roślin, materiały do zielnika, 1873–1908.

B). Muzeum Zoologiczne, Instytut Zoologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, ul. R. Ingardena 6, Kraków:

„Nowy Inwentarz Zwierząt oraz Sprzętów Gabinetu Zoologicznego rozpoczęty 1 Stycznia 1835 r.” dz. II Sprzęty i Narzędzia Zoologiczne.

Nie wszystkie zanotowane w dość nieprecyzyjnej formie w powyższych materiałach archiwalnych wydawnictwa zielnikowe zdołałem zidentyfikować: w takich przypadkach cytuję poprostu zapisy z odpowiednich źródeł.

Gdy z nazwy danej kolekcji jasno nie wynika, jakie rośliny zawierała, podaję w takich przypadkach w nawiasach kwadratowych – [] – ich zawartość, oznaczając poszczególne grupy roślin następującymi literami: A (Angiospermae) – okrytozależkowe, G (Gymnospermae) – nagozalążkowe, P (Pteridophytina) – paprociowe, S (Sphenophytina) – skrzypowe, L (Lycophytina) – widłakowe, V – rośliny naczyniowe [A+G+P+S+L], B (Bryopsida) – mchy, H (Hepaticopsida) – wątrobowce, Br (Bryophytina) – mszaki [B+H], Li (Lichenes) – porosty.

Przybytki (akcesja)	liczba arkuszy	rok
próbki drewna J. Jaśkiewicza	60	1782
próbki drewna B. Hacqueta (może i J. Jaśkiewicza?)	?	1810
zielnik B. Hacqueta (może również J. Jaśkiewicza i następnych profesorów historii naturalnej?)	?	1810
zielnik J. Polaczka	2 300	1812
liść palmy daktylowej pleciony	1	1813
herbaria – dar Szastra i A. Badurskiego		1813

próbki drewna drzew i krzewów krajowych B. Hacqueta i A. Estreichera	45	1814
orzechy kokosowe	7	1815
rośliny ze Lwowa, Moskwy i Kaukazu – dar A. Estreichera	3 920	1815
<i>Fucus Cartilagineus</i> [?] L.	2	1815
orzechy kokosowe (3 całe, 1 przetrzięty)	4	1815
kolekcja próbek drewna drzew i krzewów – dar M. Sołtyka	237	1816
filiżanki, puchar i kubki z orzecha kokosowego – dar M. Sołtyka	6	1818
orzech kokosowy „z łupiny odarty”	1	1818
zielnik A. Estreichera	ok. 10 000	1820
orzechy kokosowe i naczynia z nich wykonane – M. Sołtyka	?	1821
korzenie różnych drzew, łądygi, szyszki, owoce – dar A. Estreichera	45	1822
rośliny z krakowskiego Ogrodu Botanicznego	1 549	1823
rośliny z Tatr i Ogrodu Botanicznego	4 paczki	1824/1825
rośliny z Ogrodu Botanicznego UJ	1 paczka	1825/1826
rośliny z Ogrodu Botanicznego UJ	1 paczka	1826/1827
mchy i grzyby z Saksonii i Pragi	239	1829/1830
Deutsche Gräser. Für Botaniker und Oekonomen getrocknet...1817–1830. Lief. 1–15. C. E. A. Weihe	500	1839/1840
rośliny alpejskie z góry Faulhorn i Grimsel	100	1839/1840
zbiór roślin niższych ułożony według systemu Endlichera	683	1840
zbiór roślin alpejskich – dar hr. Tadeusza Ostrowskiego	838	1841
Reliquiae cryptogamiae Endlicherianae	500	1841
modele grzybów wykonane przez E. Schauera	38	1846

Herbarium vivum mycologicum. 1832. J. F. Klotzsch, zakup u Rabenhorsta	1 000	1847
zbiór grzybów – dar G. L. Rabenhorsta	244	1847
zbiór roślin lekarskich D. N. F. Dietricha	282	1847/1848
zielnik glonów morskich z Raguzy – dar ks. Jedlińskiego, plebana z Rzeszowa	54	1848/1849
Klotzschii herbarium vivum mycologicum. 1842–1855. G. L. Rabenhorst. zielnik grzybów Rabenhorsta, setka 13	100	1848/1849
Die Bacillarien Sachsen. 1848–1852. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 1–2	20	1848/1849
Die Algen Sachsen. 1848–1860. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 1–3	30	1848/1849
zbiór glonów morskich z Adriatyku G. L. Rabenhorsta	150	1848/1849
zielnik z północnej Persji R. F. Hohenackera	284	1848/1849
zbiór roślin z góry Tajget R. F. Hohenackera	92	1848/1849
Klotzschii herbarium vivum mycologicum. 1842–1855. G. L. Rabenhorst. setka 14–16	328	1850/1851
zielnik porostów włoskich Rabenhorsta	144	1850/1851
Die Bacillarien Sachsen. 1848–1852. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 3–5	37	1850/1851
Die Algen Sachsen. 1848–1860. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 4–10	79	1850/1851
zbiór roślin kwiatowych z południowych Włoch	444	1850/1851
Herbarium normale plantarum officinarum et mercatorium (zielnik roślin lekarskich i użytkowych). 1850–1872. R. F. Hohenacker, zeszyt I	239	1850/1851
zielnik roślin ze Szwecji i Norwegii	1 379	1851/1852
Die Bacillarien Sachsen. 1848–1852. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 6–7	27	1851/1852

ie Algen Sachsen. 1848–1860. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 11–24	154	1851/1852
Klotzschii herbarium vivum mycologicum. 1842–1855. G. L. Rabenhorst. setka 17	100	1851/1852
zielnik roślin z Niemiec	1 500	1851/1852
zielnik paproci pozaeuropejskich	200	1852/1853
Die Algen Sachsen. 1848–1860. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 25–30	60	1852/1853
Klotzschii herbarium vivum mycologicum. 1842–1855. G. L. Rabenhorst. setka 18	100	1852/1853
Klotzschii herbarium vivum mycologicum. 1842–1855. G. L. Rabenhorst. setka 19	100	1853/1854
Die Algen Sachsen. 1848–1860. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 31–40	100	1853/1854
Klotzschii herbarium vivum mycologicum. 1842–1855. G. L. Rabenhorst. setka 20	100	1854/1855
Die Algen Sachsen. 1848–1860. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 41–46	60	1854/1855
Hepaticae europaeae. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 1–2	20	1854/1855
Lichenes europaei exsiccati. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. zeszyt 1	27	1854/1855
Herbarium vivum mycologicum, editio nova. 1855–1858. G. L. Rabenhorst. setka 1	100	1854/1855
zielnik roślin niższych Rabenhorsta	246	1854/1855
zielnik roślin z Tatr	275	1854/1855
zielnik roślin z obwodu krakowskiego	398	1854/1855
próbki drewna gatunków rosnących w Ogrodzie Botanicznym UJ	185	1855/1856
Klotzschii herbarium vivum mycologicum. 1842–1855. G. L. Rabenhorst. uzupełnienie	21	1855/1856

Algae marinae siccatae. 1852–1862. G. M. Martens, G. L. Rabenhorst, zeszyt 1–5	251	1855/1856
Moostaschenherbarium der Umgegend von Dresden. 1845. F. W. Hübner	304	1855/1856
Herbarium normale plantarum officinarum et mercatorium. 1850–1872. R. F. Hohenacker, zeszyt 2	145	1855/1856
Algae marinae siccatae. 1852–1862. G. M. Martens, G. L. Rabenhorst. zeszyt 1–5	251	1855/1856
Herbarium vivum mycologicum, editio nova. 1855–1858. G. L. Rabenhorst. setka 2–3	201	1855/1856
Lichenes europaei exsiccati. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. zeszyt 2–5	109	1855/1856
Die Algen Sachsen. 1848–1860. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 47–54	80	1855/1856
Hepaticae europaeae. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 3–4	22	1855/1856
rośliny skrytoptciowe Rabenhorsta dla szkół	276	1855
Herbarium vivum mycologicum, editio nova. 1855–1858. G. L. Rabenhorst. setka 4–6	348	1856/1857
Lichenes europaei exsiccati. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. zeszyt 6–9	123	1856/1857
Die Algen Sachsen. 1848–1860. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 55–62	81	1856/1857
Hepaticae europaeae. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 5–8	42	1856/1857
Die Characeen Europa's. 1857–1878. G. L. Rabenhorst. zeszyt 1	26	1856/1857
zielnik glonów morskich P. V. Titiusa – dar Ministerstwa Oświecenia z Wiednia	181	1857/1858
zielnik glonów z Adriatyku i Karpat (komitat Zips) P. V. Titiusa – dar Siemianowskiego	100	1857/1858

Herbarium Salicum. [zielnik wierzb europejskich] F. Wimmera i Krauzego	267	1857/1858
Herbarium vivum mycologicum, editio nova. 1855–1858. G. L. Rabenhorst. setka 7 i 8	200	1857/1858
Bryotheca europaea. 1858–1884. G. L. Rabenhorst. zeszyt 1	50	1857/1858
Algae marinae siccatae. 1852–1862. G. M. Martens, G. L. Rabenhorst, zeszyt 6	53	1857/1858
Lichenes europaei exsiccati. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. zeszyt 10–14	157	1857/1858
Die Algen Sachsen. 1848–1860. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 63–70	80	1857/1858
Cryptogamae vasculares europaea. 1858–1870. G. L. Rabenhorst. zeszyt 1	25	1857/1858
rośliny z Tatr i Pienin	100	1857/1858
rośliny obwodu krakowskiego	200	1857/1858
Die Algen Sachsen. 1848–1860. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 71–86	160	1858/1859
Bryotheca europaea. 1858–1884. G. L. Rabenhorst. zeszyt 2–4	150	1858/1859
Hepaticae europaea. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 9–12	40	1858/1859
Herbarium vivum mycologicum, editio nova, series secunda. 1859–1881. G. L. Rabenhorst. setka 1	100	1858/1859
Lichenes europaei exsiccati. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. zeszyt 15–16	53	1858/1859
Cryptogamae vasculares europaea. 1858–1870. G. L. Rabenhorst. zeszyt 2	25	1858/1859
zbiór roślin obwodu krakowskiego	318	1859/1860
zbiór roślin z Tatr i Pienin	84	1859/1860
Hepaticae europaea. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 13–14	20	1859/1860

Die Algen Sachsen. 1848–1860. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 87–98	120	1859/1860
Lichenes europaei exsiccati. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. zeszyt 17 i 18	54	1859/1860
Bryotheca europaea. 1858–1884. G. L. Rabenhorst. zeszyt 5 i 6	100	1859/1860
Algae marinae siccatae. 1852–1862. G. M. Martens, G. L. Rabenhorst. zeszyt 7 i 8	100	1859/1860
Die Characeen Europa's. 1857–1878. G. L. Rabenhorst. zeszyt 2	26	1859/1860
Cryptogamae vasculares europaea. 1858–1870. G. L. Rabenhorst. zeszyt 3	30	1859/1860
Herbarium vivum mycologicum, editio nova, series secunda. 1859–1881. G. L. Rabenhorst. setka 2	104	1859/1860
zielnik roślin z Bukowiny – dar F. Berdaua	100	1859/1860
Cladoniae europaea. 1860. G. L. Rabenhorst	264	1860/1861
Die Algen Sachsen. 1848–1860. G. L. Rabenhorst. [dziesiątki 99–114]	160	1860/1861
Hepaticae europaea. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 15–18	40	1860/1861
Lichenes europaei exsiccati. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. zeszyt 19 i 20	50	1860/1861
Bryotheca europaea. 1858–1884. G. L. Rabenhorst. zeszyt 7 i 8	100	1860/1861
Algae marinae siccatae. 1852–1862. G. M. Martens, G. L. Rabenhorst, zeszyt 9	50	1860/1861
Herbarium vivum mycologicum, editio nova, series secunda. 1859–1881. G. L. Rabenhorst. setka 3 i 4	200	1860/1861
zbiór preparatów woskowych Zieglera do organografii	40	1860/1861
Herbarium vivum mycologicum, editio nova, series secunda. 1859–1881. G. L. Rabenhorst. setka 5	100	1861/1862

Bryotheca europaea. 1858–1884. G. L. Rabenhorst. zeszyt 9 i 10	108	1861/1862
Lichenes europaei exsiccati. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. zeszyt 21–23	78	1861/1862
Die Algen Sachsen. 1848–1860. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 115–130	160	1861/1862
Hepaticae europaea. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 19–22	40	1861/1862
zbiór skamieniałych roślin od Krautza z Bonn	100	1861/1862
zbiór skamieniałych roślin od Krautza z Bonn	207	1862/1863
Cladoniae europaea exsiccati. Supplementum I. 1863. G. L. Rabenhorst	62	1862/1863
Herbarium vivum mycologicum, editio nova, series secunda. 1859–1881. G. L. Rabenhorst. setka 6	100	1862/1863
Die Algen Sachsen. 1848–1860. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 131–156	260	1862/1863
Hepaticae europaea. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 23–28	60	1862/1863
Lichenes europaei exsiccati. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. zeszyt 24	26	1862/1863
zbiór roślin rosyjsko–azjatyckich – dar I. R. Czerwiakowskiego	348	1862/1863
zbiór roślin z Siedmiogrodu F. Herbicha – dar I. Kowalczyka	119	1862/1863
zbiór wycinków drzew Nördlingera z wystawy londyńskiej – dar J. Ch. Schindlera, byłego prezesa Senatu Rządzącego WM Krakowa	100	1862/1863
Die Algen Sachsen. 1848–1860. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 157–163	70	1863/1864
Hepaticae europaea. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 29 i 30	20	1863/1864
zbiór morskoczników Kützinga, zeszyt 10–12	165	1863/1864

Bryotheca europaea. 1858–1884. G. L. Rabenhorst. zeszyt 11–14	214	1863/1864
Lichenes europaei exsiccati. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. zeszyt 26	25	1863/1864
Cryptogamae vasculares europaeae. 1858–1870. G. L. Rabenhorst. zeszyt 4	29	1863/1864
Herbarium vivum mycologicum, editio nova, series secunda. 1859–1881. G. L. Rabenhorst. setka 7	100	1863/1864
mchy galicyjskie – dar A. Rehmana	270	1865
Bryotheca europaea. 1858–1884. G. L. Rabenhorst. zeszyt 15–18	259	1865
Hepaticae europaeae. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 31–33	33	1865
Lichenes europaei exsiccati. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. zeszyt 27	25	1865
Lichenes europaei exsiccati. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. zeszyt 25 i 28	50	1866
Hepaticae europaeae. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 34–37	40	1866
rośliny flory francuskiej od F. A. Le Jolis – dar A. Rehmana [A, P]	301	1866
zbiór mchów krajowych – dar A. Rehmana	39	1866
zbiór grzybów galicyjskich – dar dr Bośniackiego	61	1866
zbiór grzybów okolic Krakowa – dar I. R. Czerwiakowskiego	24	1866
zielnik z Południowej Ameryki J. Warszewicza	?	1866
Bryotheca europaea. 1858–1884. G. L. Rabenhorst. zeszyt 19	60	1867
Lichenes europaei exsiccati. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. zeszyt 29	25	1867
Hepaticae europaeae. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 38–41	40	1867

Die Characeen Europa's. 1857–1878.		
G. L. Rabenhorst. zeszyt 3	30	1867
zbiór roślin z Alp Szwajcarskich – dar hr. Karwickiego	145	1868
paprotniki Galicji zachodniej zebrane przez asystentów J. Kowalczyka i A. Rehmana – dar I. R. Czerwiakowskiego	37	1868
rzadsze rośliny flory polskiej – dar F. Berdaua	37	1868
Bryotheca europaea. 1858–1884.		
G. L. Rabenhorst. zeszyt 20 i 21	100	1868
Hepaticae europaea. 1855–1879.		
G. L. Rabenhorst. dziesiątki 42–44	30	1868
Lichenes europaei exsiccati. 1855–1879.		
G. L. Rabenhorst. zeszyt 30	25	1868
rośliny od Motelaya z Bordeaux	38	1868
rośliny afrykańskie i szwedzkie z Reliquiae Mailleanae [A, P] [część zielnika Alphonse'a Maille'a (1813–1865)]	46	1868
Herbarium normale plantarum officinarum et mercatorium. 1850–1872. R. F. Hohenacker, zeszyt 3 i 4	316	1869
Bryotheca europaea. 1858–1884.		
G. L. Rabenhorst. zeszyt 22	50	1869
Hepaticae europaea. 1855–1879.		
G. L. Rabenhorst. dziesiątki 45–47	30	1869
Lichenes europaei exsiccati. 1855–1879.		
G. L. Rabenhorst. zeszyt 31	25	1869
Lichenes europaei exsiccati. 1855–1879.		
G. L. Rabenhorst. zeszyt 32	25	1870
Die Characeen Europa's. 1857–1878.		
G. L. Rabenhorst. zeszyt 4	25	1870
Cryptogamae vasculares europaea. 1858–1870.		
G. L. Rabenhorst. zeszyt 5	27	1870
Lichenes europaei exsiccati. 1855–1879.		
G. L. Rabenhorst. zeszyt 33	25	1871

Hepaticae europaeae. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 48–52	50	1871
Bryotheca europaea. 1858–1884. G. L. Rabenhorst. zeszyt 23	50	1871
Herbarium normale plantarum officinarum et mercatorium. 1850–1872. R. F. Hohenacker, zeszyt 5	135	1872
Lichenes europaei exsiccati. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. zeszyt 34	25	1872
Hepaticae europaeae. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 53–55	30	1872
Bryotheca europaea. 1858–1884. G. L. Rabenhorst. zeszyt 24	50	1872
zbiór glonów morskich z okolic Ischii i Palermo – dar Zygmunta Kotużyńskiego [?]	81	1873
Bryotheca europaea. 1858–1884. G. L. Rabenhorst. zeszyt 25	50	1873
Hepaticae europaeae. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 56–59	40	1873
zbiór porostów chińskich Rabenhorsta–syna	35	1873
Lichenes europaei exsiccati. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. zeszyt 35	25	1875
Hepaticae europaeae. 1855–1879. G. L. Rabenhorst. dziesiątki 60–61	20	1875
Bryotheca europaea. 1858–1884. G. L. Rabenhorst. zeszyt 26	50	1875
zbiór roślin galicyjskich [A, G, P, S, Li, Br] – zebrał Stanisław Zaręczny	752	1876
zbiór roślin galicyjskich [A, G, P, L, S] – zebrał Władysław Kulczyński w latach 1874 i 1875	435	1876
zbiór roślin zachodniogalicyjskich [A, L, P, S] – zebrał Józef Krupa	608	1876

Bryotheca europaea. 1858–1884.		
G. L. Rabenhorst. zeszyt 27	50	1876
rośliny z okolic Nowego Sącza, Lwowa i z Tatr		
[A, G] – zebrał w latach 1873 i 1874 Karol Gutkowski	666	1876
zbiór roślin z okolic Lwowa – zebrał Ignacy Król	279	1876
zbiór roślin galicyjskich – zebrał Morawski	117	1876
zbiór roślin galicyjskich		
– zebrał Aleksander J. Śleńdziński	1 000	1877
Die Characeen Europas. 1857–1878.		
C. F. O. Nordstedt, A. C. H. Braun, 5 zeszytów [całość]	121	1877–1889
Mycotheca veneta. 1874–1881. P. A. Saccardo. [całość]	1 600	1878–1879
Hepaticae europaea. 1855–1879.		
G. L. Rabenhorst. dziesiątki 62–64	30	ok. 1878
zielnik roślin naczyniowych [czy tylko?] służący za podstawę do pracy <i>Florae Poloniae Prodromus</i> , zawierający zbiory m. in. W. Bessera, W. Jastrzębowskiego, A. Andrzejowskiego, J. Rostafińskiego – dar J. Rostafińskiego		
	?	1878 ?
Herbarium vivum mycologicum, editio nova, series secunda. 1859–1881. G. L. Rabenhorst.		
	1 474	1878–1881
Die Characeen Europa's. 1857–1878.		
G. L. Rabenhorst. zeszyt 5	25	ok. 1879
zielnik z Peru K. Jelskiego	?	1880
Hepaticae europaea. 1855–1879.		
G. L. Rabenhorst. dziesiątki 65–66	20	ok. 1882
zbiór Grimmii T. Chałubińskiego	260	1883
Characeae scandinaviae exsiccatae. 1871–1874.		
C. F. O. Nordstedt, L. J. Wahlstedt. [całość] 12 zeszytów	120	1889
zbiór grzybów pasożytniczych polskich		
– dar M. Raciborskiego	?	1890
Phycotheca polonica – dar M. Raciborskiego	50	1910
Mycotheca polonica – dar Raciborskiego	50	1910

Piotr Köhler

HISTORY OF THE JAGIELLONIAN UNIVERSITY HERBARIUM (KRAKÓW) (CRACOW, POLAND) IN 1780–1910

The oldest private herbarium in the world was made in Italy at the beginning of 16th century. The first university herbarium was established in Bologna in Italy.

The paper describes the history of the Jagiellonian University Herbarium (KRA) in Cracow (Poland) in the years 1780–1910. Figure 1 shows the evolution of botanical assemblage within those 130 years: from the University Natural History Collections to the modern Jagiellonian University Herbarium. The description is based on published and on archival sources, but not on data contained in the herbarium labels.

The period after 1910 will be the subject of separate paper.

PRE-INSTITUTIONAL HERBARIUM PERIOD (TILL 1780)

The Jagiellonian University was established in 1364. The beginnings of the university museum collections are dated to the 15th century. Until the end of 18th century the collections were exhibited in the university library and consisted of astronomical instruments, old coins, pieces of historical furniture, paintings, mathematical apparatuses, globes, sculptures, and dozens of different *curiositates* and *raritates* (i.e. skeletons, petrified objects, monstrous children preserved in alcohol, etc.). There were two herbaria among the museum collections: one was part of the collections before 1777 and is attributed to the Szaster family (many members of the family were professors at the university), and the other was donated on 24 October 1779 by Andrzej Badurski (1740–1789), professor of medicine. Both herbaria were kept in the library until 1813 when they were transferred to the University Natural History Collections.

THE JAGIELLONIAN UNIVERSITY NATURAL HISTORY COLLECTIONS (1780–1815)

The Natural History Collections were assembled with the foundation of the Chair of Chemistry and Natural History on 28th of April 1780 by the Committee of National Education (Ministry of Education). Two years later, Jan Jaśkiewicz (1749–1809), professor of natural history organised the first physiographical expedition in order to collect plants and samples of timber. Until 1812 there is no information concerning herbaria of Jaśkiewicz's successors, apart from Belsazar Hacquet's (1739 or 1740–1815) collections which were purchased for the university in 1810.

ZOOLOGICAL AND BOTANICAL COLLECTIONS (1815–1828)

In 1815, professor Alojzy Rafał Estreicher (1786–1852) divided the Natural History Collections into two: the Mineralogical Collection, and the Zoological Collection together with Botanical section. For thirteen years of the Collections' existence Estreicher tried to obtain funds for the necessary equipment (paper, shelves, boxes, chests). He donated his private herbarium (ca. 15,000 sheets).

BOTANICAL COLLECTIONS (1828–1883)

In 1828, A. R. Estreicher separated the Zoological from the Botanical Collection. The botanical section was moved from Collegium Physicum to buildings of the University Botanic Garden. The herbarium was included in the inventory that started in 1829. The Chair of Natural History obtained a post of *adjunct* in 1833, and the *adjunct* duties included taking care of the assemblage. A. R. Estreicher supervised the Collections until 1843. During that period he tried to organise the Natural History Museum but he failed due to lack of money and the outbreak of an epidemic of cholera in the city (1837/1838). The Collections slowly increased as a result of purchases (i.e. Deutsche Gräser. Für Botaniker und Oekonomen getrocknet... of C.E.A. Weihe) and private gifts (i.e. Swiss plants of Count Tadeusz Ostrowski).

In 1843, Ignacy Rafał Czerwiakowski (1808–1882) took over professorship of the Chair of Natural History (since 1847 – the Chair of Botany), the Botanic Garden, and the Collections, which should have consisted of almost 11,000 sheets. It soon occurred that the Collections had been dramatically destroyed by insects, and thus he had to remove about 80% of the sheets. The most important of I. R. Czerwiakowski's achievements was to gain, in 1852, the permission of Austrian government (in 1795–1918 the southern part of Poland was under Austrian occupation and was called Galicia, Galizien) to purchase herbaria with profits obtained from sales of plants from the Botanic Garden. It was a very effective way of increasing the Collections. The list of the purchased herbaria, mainly algae, fungi, and lichens, is found in the annex (see 'Aneks I', p. 00–00).

THE JAGIELLONIAN UNIVERSITY HERBARIUM (1883–1910)

The next professor, Józef Rostański (1850–1928), divided the Botanical Collections in 1883 into two: the herbarium (Herbarium Horti Botanici c.r. Universitatis Jagellonicae Cracoviensis), and the botanical museum (Museum Horti Botanici c.r. Universitatis Jagellonicae Cracoviensis). Unfortunately, he did not show enough interest in the herbarium. Collections of dry plants were moved to an improper damp room in 1883. Soon after, herbaria were no longer purchased. J. Rostański retired in 1910.

SIZE OF THE COLLECTIONS

Figure 6 shows the changes in total number of sheets of the herbarium from 1780 to 1910. There is no information concerning number of sheets during the first period (1780–1810). The increase in the herbarium sheet number is due to the large private donations in years 1810–1843. The constant increase in the collection during the next period (1843–1882) was the result of a wise policy of Prof. I. R. Czerwiakowski. The rate of increase is shown in figure 7: the best decades were 1810s and 1850s.

PLACES OF THE HERBARIUM

Both the Natural History Collections, and the Zoological and Botanical Collections were housed in Collegium Physicum in 1780–1828. Later the Botanical Collections were moved to the building of Astronomical Observatory in Botanic Garden and around 1835 they were moved to a room on the first floor of a small eastern building near the Observatory. J. Rostafiński transferred the collection to the damp room on the ground floor (Fig. 8 – D).

PAPERS BASED ON THE COLLECTIONS

List of the published papers based on the collection gathered in 1780–1910 – see pages 00–00.

CONCLUSION

The first 130 years of history of the Jagiellonian University Herbarium can be characterised by:

1. specialisation and evolution – from the Natural History Collections to the modern herbarium,
2. its main function – use in the botany lectures and practicals as educational aid,
3. increase or decrease in the herbarium sheet number, reflecting the changable situation of the Chair of Botany at the Jagiellonian University. Spis rycin.